

VASILE PÂRVAN ȘI PATRIMONIUL ARHEOLOGIC DOBROGEAN ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. DOCUMENTE ÎN ARHIVA MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

ADINA BORONEANȚ

Chestiunea patrimoniului arheologic dobrogean distrus sau transportat în **Bulgaria** în 1916 a rămas o poveste puțin cunoscută până astăzi. Articolul de față își propune să înfățișeze istoria plecării și reîntoarcerii sale, subliniind importantul rol jucat de **Muzeul Național de Antichități** și de directorul său de atunci, **Vasile Pârvan**, așa cum se reflectă acesta în documentele păstrate în arhiva Muzeului Național de Antichități¹.

1. Contextul istoric

În vara lui 1916 România se afla în război cu Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman. Din partea alianței Puterilor Centrale, Bulgaria intrase în război cu interesul manifestat deja în numeroase rânduri, al reanexării Dobrogei de Sud – Cadrilaterul – (ce revenise României în urma războaielor balcanice din anii 1912-1913²) și posibil, a întregului teritoriu dobrogean³.

Ofensiva trupelor bulgare începuse chiar înainte ca declarația de război să fie înaintată ministrului României la Sofia. De partea românilor, Dunărea și frontiera

¹ Documentele din arhiva Muzeului Național de Antichități (MNA) prezentate în această lucrare sunt cuprinse într-o serie de dosare (de exemplu D23-1917, D24-1919) în care D indică faptul că este vorba de documente emise sau primite de Muzeul Național de Antichități, urmat de numărul volumului din această serie și anul la care se referă. Unele D-uri conțin documente dintr-un singur an, altele din doi ani consecutivi, iar altele cuprind și câte un dosar de documente arhivat separat. O mare parte din documentele referitoare la evenimentele din 1916-1921 fuseseră deja grupate de regretatul arheolog Alexandru Păunescu într-un dosar special, localizat în Mapa 14, dosar care, cu ocazia ordonării documentelor sale, a fost denumit Dosarul Antichităților Dobrogene (DAD), păstrat în cadrul Mapei 14. O a treia sursă folosită din arhiva MNA o reprezintă registrele de intrare-ieșire, cu sigla R și numărul de ordine respectiv. În articol trimiterile se fac la registrul R3. Registrul R4 care se referă la anii imediat următori restituirii monumentelor din Dobrogea (1925-1935) lipsește din arhivă.

Documentele din **Anexa 1** au fost transcrise păstrându-se ortografia vremii. În cazul transcrierii de inscripții s-a redat ceea ce autorul documentului a văzut și transcris de pe inscripția respectivă, nu textul corect publicat al inscripției.

² Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, vol. I, București, 1989 (1922), p. 383

³ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, 1998, p. 386-387

terestră erau apărate de Armata a III-a, aflată în vara anului 1916 într-o poziție de inferioritate față de Armata a III-a bulgară, bine dotată grație armamentului austro-german, beneficiind de susținerea ofițerilor și trupelor specializate germane. Elementul esențial care dădea forță acestei armate îl reprezenta comandamentul său german și însăși experiența șefului ei suprem, mareșalul von Mackensen.

În aceste condiții, între 1-6 septembrie 1916 a avut loc bătălia de la Turtucaia, care avea să marcheze prima mare înfrângere militară a României în acest război. După cinci zile, în urma gravelor pierderi suferite, silit să facă față inevitabilului – anume războiului pe două fronturi – statul român avea să piardă întregul teritoriu al Dobrogei.

La 22 octombrie 1916, coloane de trupe germano-bulgare își făceau intrarea în Constanța pustie și devastată de bombardamente, autoritățile și populația locală fiind în prealabil evacuate.

În 1916, în Dobrogea, existau șapte muzee arheologice regionale, unele funcționând cu sprijinul MNA și al lui Vasile Pârvan, respectiv cele de la Constanța, Mangalia, Adamclisi, Ulmetum și Histria, iar altele cu sprijinul autorităților locale, cum era cazul celor de la Hârșova și Silistra. Nici unul nu avea să scape neatins în timpul evenimentelor din octombrie 1916.

În 1917, deși refugiat în Moldova⁴, V. Pârvan continua să se ocupe de soarta monumentelor, unele deja distruse. Profitând de plecarea profesorului german H. Braune (aflat la București) în vizită la cetățile grecești din Dobrogea, directorul interimar al MNA, I. Bogdan, întocmește o listă a monumentelor (deja vandalizate) ce ar fi putut fi protejate cu ajutorul germanilor⁵: Adamclisi, Axiopolis, Ulmetum, Histria și Callatis, muzeul din Constanța. Această listă oferă prețioase informații asupra situației existente în muzeele din Dobrogea, înainte de ocupație.

Arhiva MNA nu deține documente care să ne informeze asupra stării monumentelor și asupra distrugerilor muzeelor înainte de sfârșitul războiului, însă odată cu 1918 încep să curgă de la muzeele locale de la Histria⁶, Adamclisi⁷, Constanța⁸ o serie de rapoarte privind starea jalnică a monumentelor și situația dezastruoasă a patrimoniului arheologic.

În noiembrie 1918, încep demersurile oficiale pentru înapoierea obiectelor transportate în Bulgaria. La cererea Ministerului Instrucțiunii Publice⁹, la

⁴ Se pare că V. Pârvan se refugiase în Moldova din noiembrie 1916, directoratul interimar al MNA fiind preluat de către profesorul Ioan Bogdan (informație preluată din Al. Păunescu, *Date referitoare la unele piese arheologice descoperite în diferite cetăți antice precum și la starea clădirilor muzeale și a instrumentelor necesare săpăturilor în timpul ocupației Dobrogei de către armatele germano-bulgare în 1916*; DAD, file nenumerate, manuscris.

⁵ Anexa 1, punct 1, Adresa no. 23/9 iunie 1917 a lui I. Bogdan către Ministrul Instrucțiunii Publice, D23-1917, filele 29-30, 35.

⁶ Anexa 1, punct 2, Scrisoarea notarului din Caranusuf din 12 decembrie 1918, D23-1917, fila 185.

⁷ Anexa 1, punct 3, Adresa Primăriei din Adamclisi 65/30 ianuarie 1918, D24-1919, fila 30.

⁸ Anexa 1, punct 4, Adresa lui I. Ghibănescu din 28 decembrie 1918, D23-1917, fila 1; punct 5, Adresa 3 din 2 ianuarie, D24-1919, fila 108.

⁹ Anexa 1, punct 6, Copie nr. 103/1(14) noiembrie 1918, DAD, fila 24.

14 noiembrie, Vasile Pârvan prezintă succint pagubele provocate de război, solicitând trimiterea pe teren a unor arheologi¹⁰ în vederea estimării lor precise, a întocmirii unor liste detaliate și a evaluării materialului arheologic lipsă. Această listă detaliată va fi transmisă autorităților superioare la 1 ianuarie 1919¹¹.

Se pierduse, după cum reiese din Anexa A a documentului din 1 ianuarie 1919, întreaga dotare materială necesară săpăturilor arheologice „*aflată în diferite localități*”, dotare materială extrem de scumpă și listată detaliat. Actualizând valoarea materialelor distruse la prețurile de după război, aceasta crescuse de la 60 238,50 lei – înainte de război – la 397 850, 50 lei în 1918¹². Tot din cauza acestor pierderi (materialul rulant: șine, vagoneti, fusese împrumutat...) MNA va intra într-un lung proces cu antrepriza Sinigallia, care va cere despăgubiri importante¹³.

Anexa B a acestui document reprezintă lista exactă a materialelor arheologice luate de armata bulgară „*și pe care trebuie să le aducă înapoi la locul de unde au fost luate*”¹⁴. Astfel, conform documentelor menționate mai sus, în linii generale situația se prezenta astfel:

La **Mangalia**, din muzeul jefuit aflat în sediul Primăriei lipseau tiparele de statuete de lut și un însemnat material epigrafic și sculptural (12 inscripții grecești și latine, o stelă funerară, un sarcofag) toate luate de armata bulgară¹⁵;

La **Constanța**, deși monumentele din oraș scăpaseră aproape nevătămate, muzeul aflat în bufetul din grădina publică fusese jefuit în totalitate (64 de inscripții și sculpturi, colecțiile de vase de lut, lămpi, figurine de bronz, colecția de monede etc). Casa muzeului de la **Histria**, aflată în construcție la 14 august 1916, fusese și ea distrusă, iar materialul de construcție dispăruse odată cu restul colecției muzeului (33 de monumente publicate în Histria IV, 10 monumente descoperite în 1916 și inedite, 20 fragmente sculpturale, capul lui Helios, 2 inscripții încastrate în zid).

¹⁰ Anexa 1, punct 7, Copie no. 118/29 Nov 1918, D23-1917, fila 123.

¹¹ Anexa 1, punct 8, Copia nr. 1, Adresa lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii Publice, 1 ianuarie 1919, DAD, fila 20. Urmează anexat acestei adrese două liste de inventar, notate A (distrugerile produse dotărilor muzeelor și șantierelor) și B (lista pierderilor de monumente și colecții de obiecte). Listele a fost publicate în întregime de Al. Păunescu în *Strădaniile lui Vasile Pârvan pentru salvarea și recuperarea obiectelor prețioase din Muzeul Național de Antichități precum și a pieselor arheologice din Dobrogea*, Carpica, XXIII/1, 1992, p. 15-39 și în *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă*, București, 2003, p. 73-84. Arhiva MNA păstrează atât ciornele (DAD, filele 18-19, 26-28), cât și originalele (DAD, filele 14-17) celor două liste. Însă listele complete promise de V. Pârvan, însoțite de desene și fotografii după piesele dispărute pentru a putea fi identificate nu au fost însă niciodată întocmite și trimise.

¹² Lista A, DAD, filele 14-16 (originalul).

¹³ Vezi dosarul Sinigallia, D23-1917-1918, fila 31; DAD, filele 22,27.

¹⁴ Lista B, DAD, filele 17-18 (originalul).

¹⁵ Starea în care R. Netzhammer regăsește muzeul în aprilie 1918 este una deplorabilă: „... În prezent toate încăperile sunt goale, muzeul a fost jefuit în întregime. În jurul clădirii expoziției mai zac împrăștiate doar unele pietre cu inscripții și de proveniență antică, al căror transport ar fi pricinuit o prea mare osteneală” (R. Netzhammer, *Episcop în România*, vol. I, 2005, p. 777). Episcopul salvează o inscripție care fusese odinioară așezată înaintea porților vechiului Tomis în amintirea neofitului Alexandru și care zăcea sub un morman de fragmente de piatră destinat spargerii. Netzhammer îl predă în grija grădinarului orașului.

La **Ulmetum**, colecțiile (între care și cea de 33 de inscripții și sculpturi) fuseseră cărate într-o direcție necunoscută în care trase de boi; muzeul fusese distrus, luându-i-se ferestrele, ușile etc¹⁶;

La **Adamclisi**, unde muzeul fusese transformat de armata bulgară în grajd, iar casa gardianului distrusă în întregime¹⁷, nu se știa dacă monumentele fuseseră luate de armata germană sau de cea bulgară.

La **Hârșova**, școala în care ființa muzeul fusese distrusă, nu se știa nimic despre soarta colecțiilor¹⁸.

Listele A și B, întocmite probabil destul de în grabă nu sunt deloc detaliate în ceea ce privea materialul epigrafic și sculptural, făcându-se pur și simplu trimitere în bloc la publicațiile lui V. Pârvan¹⁹, G. Murnu²⁰ și D.M. Teodorescu²¹, în locul unei descrieri individuale a fiecărui monument lipsă.

Tot la 1 ianuarie 1919, V. Pârvan trimite un al doilea raport la Ministerul Instrucțiunii, informând despre vizita la București la finele anului precedent a directorului muzeului din Varna, arheologul Karel Škorpil²². În discuția purtată cu Pârvan, acesta recunoscuse că obiectele transportate din Dobrogea se aflau la Varna și își exprimase disponibilitatea de a le înapoia. Nega însă că între aceste obiecte s-ar afla și cele raportate ca dispărute din muzeul de la Adamclisi, luate în opinia sa de către armatele germane. Karel Škorpil vorbește de asemenea despre cercetări arheologice în Dobrogea la care el ar fi luat parte, însă V. Pârvan nu oferă detalii legate de acestea. Se poate să fi fost vorba de cercetări efectuate împreună cu arheologii germani sau de săpături efectuate din simplă curiozitate de ofițeri bulgari în timpul campaniei²³.

¹⁶ Tot de la R. Netzhammer, aflat în vizită la Ulmetum în mai 1918 aflăm: „Clădirea este în prezent lipsită de uși și ferestre iar încăperile sunt complet jefuite, cu excepția câtorva pietre grele, care fuseseră răsturnate și apoi abandonate spre ușă datorită greutateii lor”. Episcopul remarcă mai ales lipsa inscripției cu monogramă așezată la reconstrucția cetății (*op. cit.*, p. 784).

¹⁷ Anexa 1, punct 6, Copie nr. 103/1(14) noiembrie 1918, fila 24, DAD.

¹⁸ C. Kirîțescu, *op. cit.*, 388: „Orășelul era complet transformat în ruine și ars: două săptămâni de ocupație bulgărească îl transformaseră în ruine fumegânde. Barbaria nu știa să respecte nici cele mai frumoase manifestări ale vieții omenești: admirabilul muzeu regional al inimosului învățător Cotovu, rodul unei vieți de muncă, servită de o nobilă pasiune, era și el moloz și cenușă”.

¹⁹ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum III. Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914*, ARMSI, XXXVII, București, 1915, p. 27-34 (Anexă privind inventarul obiectelor ce alcătuiesc Muzeul Cetății Ulmetum, nr. Inv. 1-229), *Histria IV. Inscripții găsite în 1914 și 1915*, în ARMSI, XXXVIII, București, 1916, p. 533-704.

²⁰ G. Murnu, *Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului de la Adamclisi*, București, 1913, p. 1-92.

²¹ D.M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, București, 1915, p. 1-165

²² Anexa 1, punct 9, Filele 9-10, DAD, 1 ianuarie 1919, Copie după raportul nr. 2 din 1 ianuarie 1919 al Direcțiunii Muzeului național de Antichități înaintat Onor Minister al Instrucțiunii Publice.

²³ R. Netzhammer (*op. cit.*, vol. I, p. 785) ne informează cu ocazia vizitei sale la Slava Rusă asupra unor cercetări făcute de ofițerul bulgar Ikonomoff care, în timp ce ocupa o poziție acolo pe timpul războiului: „ordonase să fie săpat un șanț experimental în zona vechii fortărețe. Primele lucruri descoperite au fost cele trei abside, zidite din piatră cubică brută, ale unei mari biserici din

Ministerul Instrucțiunii Publice răspunde rapoartelor lui V. Pârvan abia peste o lună, la 4 februarie 1919, cerând traducerea listelor cu revendicări în limba franceză pentru a fi trimise comandamentelor aliate²⁴. Ca răspuns, V. Pârvan formulează un nou raport²⁵ în care sugerează și măsurile ce ar fi trebuit luate până la întoarcerea monumentelor, dat fiind faptul că ele fuseseră localizate la o școală din Varna păzită de trupele engleze²⁶. Răzbate clar din acest document neîncrederea lui Pârvan față de autoritățile bulgare, el insistând ca acest schimb să se facă sub atenta supraveghere și cu sprijinul aliaților. Grija pentru monumente este pe primul loc: trebuie găsit mai întâi un spațiu de depozitare la Constanța²⁷ și abia apoi transportate, pentru a se evita deteriorarea lor în urma mutărilor prea frecvente, și în nici un caz nu trebuiau descărcate și lăsate în gară până la o ulterioară găsimă a unui spațiu adecvat. V. Pârvan se interesează personal de orarul trenurilor pe linia Constanța-Bazargic și face demersuri la Ministerul Lucrărilor Publice pentru obținerea unui pavilion lângă gara Constanța²⁸ pentru a depozita monumentele.

Între timp, la București se formase deja o Comisie pentru anchetarea abuzurilor și ilegalităților comise de armatele inamice pe teritoriul ocupat, inclusiv în Dobrogea. V. Pârvan înaintează o plângere acestei comisii, indicând că nu numai armatele bulgare se făceau vinovate de furt de monumente, ci și cele germane, invocând drept argumente săpăturile făcute de nemți în mai multe locuri din țară, dispariția unei figurine din colecția MNA în urma unei vizite oficiale germane și trimiterea în Germania a unui număr de monumente și obiecte cu valoare arheologică, printre care și unele din Dobrogea, mai cu seamă de la Adamclisi²⁹.

În urma tuturor acestor demersuri, lucrurile păreau să evolueze repede și în direcția dorită. Probabil în urma unui acord cu aliații, în martie 1919, trei

perioada paleo-creștină, ce avea o lățime de 22 m și era împodobită cu o pardoseală de mozaic. Este bine că zidurile de fundație ale vechii construcții, din care ieșise la iveală și o coloană de marmură minunat de frumoasă, nu fuseseră pe deplin dezgropate...”.

O scrisoare a Subprefectului județului Tulcea către Președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, nr. 95/26 august 1924, arată și ea că bulgarii făcuseră săpături în timpul războiului la Slava Rusă, dezgropând o frumoasă coloană de marmură, ce zăcea aruncată și după câțiva ani, în 1924, la marginea satului, D27- 1924, fila 85.

²⁴ Listele cu *pagubele materiale* produse, traduse în limba franceză se păstrează în DAD, filele 29-31. Nu se păstrează în arhivă și copii ale listelor *cu monumentele* ce trebuiau înapoiate.

²⁵ Anexa 1, punct 10, Copie și ciornă a raportului no.43/ 12 februarie 1918 către Ministrul Instrucțiunii Publice, DAD, filele 15, 16.

²⁶ Anexa 1, punct 11, Copie de telegramme, Sofia le II Fevrier 1919, General Chrétien à General Berthelot, DAD, fila 13. Sublinierea frazei din telegramă referitoare la existența un catalog al monumentelor din Dobrogea transportate în Bulgaria apare în documentul original. Această listă însă nu mai apare menționată nicăieri iar conținutul ei a rămas necunoscut.

²⁷ Anexa 1, punct 12, Adresa nr. 65/2 martie 1919, Fila 80, D24-1919.

²⁸ Anexa 1, punct 13, Adresa Ministerului Lucrărilor Publice către MNA no.82/17 martie 1919, Fila 98, D24-1919.

²⁹ Anexa 1, punct 14, Copie nr. 68/8 martie 1919, *Dlul Președinte al Comisiei a III-a de anchetă a abuzurilor și ilegalităților comise de inamic în teritoriul ocupat, La Curtea cu jurați, str. Gabroveni nr. 3, D24-1919.* fila 83.

reprezentanți ai MNA, acreditați de Ministerul Instrucțiunii Publice, urmau să meargă la Varna și să preia de la trupele engleze (și nu de la cele bulgare, la cererea expresă a lui V. Pârvan), lăzile cu obiecte arheologice³⁰. V. Pârvan îl informează și pe Comisarul General al României pe lângă Comandamentul Armatei Aliate, cerându-i sprijinul³¹. Comandamentul Armatei Aliate părea favorabil demersului și se aștepta, ca o simplă formalitate, o confirmare din partea Comandantului trupelor din Bulgaria³². Răspunsul însă sugerează mascat că lucrurile nu se pot rezolva doar de către autoritățile aliante de la Sofia și că este necesară aprobarea *guvernelor* țărilor aliante³³, problema antichităților dobrogene devenind astfel una ce trebuia reglementată pe cale diplomatică.

Așa cum reiese din nota trimisă lui Al. Lapedatu, consilier pe lângă delegația română la Conferință, V. Pârvan se străduie să aducă în atenția participanților Conferinței de la Paris această problemă delicată³⁴.

La 27 noiembrie 1919, Bulgaria semnează la Neuilly sur Seine *Tratatul de Pace cu Puterile Aliate și Asociații lor*, care, prin articolele 125 și 126³⁵, o obliga să înapoieze României, Greciei, Serbiei și Macedoniei obiectele de valoare prădate, în condițiile unei riguroase identificări a locului de proveniență din țara de origine și a locului de depozitare în Bulgaria.

Între martie 1919 și sfârșitul lui ianuarie 1920 nu există decât un singur document legat de recuperarea materialului arheologic, indicând trimiterea de către MNA Ministerului Instrucțiunii Publice a unui set de formulare completate pentru a fi înaintate Comisiunii de Reparațiuni – un pas necesar pentru înapoierea monumentelor³⁶. Această ipoteză este susținută și de desfășurarea ulterioară a

³⁰ Anexa 1, punct 15, Copia adresei no. 80/16 martie 1919, adresată de V. Pârvan Ministerului Instrucțiunii, DAD, fila 17. O adnotare în susul paginii documentului, tot de mâna lui Pârvan ne informează *Sâmbătă vin* – probabil ziua eliberării actelor sau a presupusei sosirii trenului. Răspunsul cu împuternicirile cerute sosește trei zile mai târziu așa cum reiese din Adresa Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, no MNA. 87/19 martie 1919, DAD fila 1 (Anexa 1, punct 16). Tot V. Pârvan face și demersurile pe lângă Marele Cartier General pentru obținerea pașapoartelor delegației oficiale, Anexa 1, punct 17, Copie nr. 91/29 martie 1919, D24-1919, fila 105.

³¹ Anexa 1, punct 18, Copie nr. 81/17 martie 1919, fila 97, D23-1919.

³² Anexa 1, punct 19, Adresa Comisarului General al Guvernului pe lângă Comandantul Armatei Aliate de la Dunăre către Ministerul Instrucțiunii Publice, No. 597/22 martie 1919, DAD, filă nenumărată.

³³ Anexa 1, punct 20, Copia adresei Ministerului Afacerilor Streine către Ministerul Instrucțiunii Publice, nr. MNA 1127, mai 1919, D24-1919, fila 134.

³⁴ Anexa 1, punct 21, Copia adresei no. 129/5 iunie 1929, către dl Al. Lapedatu, consilier pe lângă delegația română la Conferința de pace Paris.

³⁵ Din partea României, Tratatul a fost semnat de Victor Antonescu, trimis extraordinar și Ministru Plenipotențiar al Majestății sale Regele României și de generalul Constantin Coanda, Comandant al Forțelor Armate, fost Președinte al Consiliului de Miniștrii. Pentru o bună înțelegere a ceea ce a urmat, am considerat necesară redarea celor două articole referitoare la repatrierile de monumente istorice și artistice, Anexa 1, punct 22: *Traité de paix entre Les puissances alliées et associées et la Bulgarie et protocoles signés a Neuilly-sur-Seine le 27 Novembre 1919, DAD, filă nenumărată.*

³⁶ Din păcate arhiva MNA nu consemnează decât trimiterea acestor liste, fără a avea o copie a lor, cf. Registrului de intrări-ieșiri R3, nr. 1/1 ianuarie 1919 din arhiva MNA.

evenimentelor: după semnarea tratatului de la Neuilly, V. Pârvan reîncepe presiunile asupra Ministerului Instrucțiunii Publice, cerând informații asupra demersurilor făcute de către Ministerul Afacerilor Streine în vederea recuperării monumentelor³⁷. Răspunsul Ministerului de Externe din luna martie oglindește clar că la nivel internațional situația repatrierilor este încă incertă și neclară, Marile Puteri nefiind interesate de rezolvarea acestor chestiuni mărunte care nu le privesc direct. Semnarea Tratatului de la Neuilly nu era suficientă, trebuia ratificat întreg tratatul de pace și, abia după aceea, Comisiunea de Reparațiuni avea să avizeze desfășurarea eventualelor repatrieri și compensații de război³⁸. De altfel, o „comisiune pentru anchetarea pagubelor” – formată dintr-o singură persoană (!), arhitectul Sfîntescu – sosise la Ulmetum la sfârșitul lunii februarie, dar fără ca autoritățile să înștiințeze MNA de venirea sa³⁹.

O veste bună și un prim pas îl reprezintă reîntoarcerea în luna iunie a aceluiași an a celor șapte manuscrise slave ridicate de bulgari de la MNA în 1917⁴⁰, prilej pentru Pârvan de a insista și în chestiunea antichităților dobrogene, mai ales că în tot acest timp trenul încărcat cu obiecte arheologice rămăsese, încă din martie 1919, în gara din Varna⁴¹.

Urmează o altă lungă pauză, până în octombrie 1920, când Ministerul Comunicațiilor primește o înștiințare de la Ministerul de Externe cerând să lase să treacă trenul cu monumente venind dinspre Varna și să îl contacteze pe V. Pârvan pentru detaliile legate de acest transport⁴². Acest demers nu putea să fi fost inițiat de Muzeu, întrucât V. Pârvan nu ar fi acceptat sosirea acestui tren în lipsa unor delegați ai Muzeului care să facă un inventar al obiectelor înapoiate și să participe la preluarea lor. Dar și această încercare a celor două Ministere este sortită eșecului.

V. Pârvan pare a se bucura de sprijinul lui Octavian Goga, Ministru al Cultelor și Artelor, care în ianuarie adresase o scrisoare Consiliului de Miniștri al Bulgariei⁴³, cerând clarificarea acestei chestiuni, dar la care primește răspuns abia

³⁷ Anexa punct 23, Copia adresei lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii și al Cultelor, 28 ianuarie 1920, DAD, fila 201.

³⁸ Adresa Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor din 23 martie 1920, MNA no. 50/24 martie 1920, fila 18, DAD, la care se atașează Adresa Ministerului de Externe no. 3250, fila 21, DAD, Anexa 1, punct 25.

³⁹ Anexa 1, punct 25, Scrisoarea gardianului Petre Turcu no. 22/28 februarie 1920, D25-1920, fila 42.

⁴⁰ Conform R3 intrarea no. 109/10 iunie 1920 și adresei nr. 109/10 iunie (905/92) cuprinzând în anexă 8 foițe cu descrierea (făcută de I. Bogdan) a celor șapte manuscrise slave, D25, Dosarul cu restituirea documentelor slave, file nenumerate, vezi Anexa 1, punct 26.

⁴¹ Anexa 1, punct 26, Adresa lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii, copie MNA no. 95/17 mai 1920, DAD, fila 22.

⁴² Adresa Ministerului Afacerilor Streine no. 22194/3 octombrie 1920 către Ministerul Comunicațiilor și Adresa Ministerului Comunicațiilor către Direcția Generală a Căilor Ferate, DAD, fila 23, Adresa Direcțiunii Generale a CFR către V. Pârvan din 30 octombrie 1920, MNA 209/5 noiembrie 1920, DAD, fila 60, vezi Anexa 1, punct 27.

⁴³ Număr de înregistrare la Minister 11909, adresă nepăstrată însă în arhiva MNA.

în luna mai de la Ministrul Afacerilor Externe al Bulgariei, Daskaloff⁴⁴: pentru a-și dovedi bunele intenții, guvernul bulgar dăduse deja ordine pentru restituirea obiectelor și transportul lor până în gara de graniță Oboriște. În ciuda acestor asigurări pe cale diplomatică, trenul cu monumente nu părăsește gara din Varna.

V. Pârvan nu își ascunde îngrijorarea cu privire la tergiversarea lucrurilor, arătând într-un nou raport către Ministerul Cultelor și Artelor din martie 1921 că încetineala de care se dă dovadă în recuperarea monumentelor ar putea duce la pierderea lor definitivă, prin încălcarea prevederilor tratatului de pace (depășirea termenului limită), acordând astfel timp celor vinovați să împrăștie sau să ascundă colecțiile⁴⁵.

Cum trenul cu valori nu ajunge la Oboriște așa cum fusese promis, în luna iulie Pârvan revine cu un memoriu adresat președintelui Comisiei Monumentelor istorice, căruia îi trimite un întreg dosar al chestiunii repatrierii monumentelor⁴⁶, recomandând pe H. Metaxa și G.G. Mateescu pentru delicata sarcină a preluării monumentelor. El insistă și asupra clarificării problemei locului unde se aflau monumentele – Bulgaria sau Germania, foștii aliați acuzându-se reciproc în această chestiune.

În luna august 1921 guvernul României, Ministerul Instrucțiunii Publice⁴⁷, MNA⁴⁸ și prefectul județului Caliacra⁴⁹ sunt anunțați că trenul cu valori se află în sfârșit în gara Oboriște, așteptând venirea delegatului român pentru preluarea celor două vagoane cu monumente. Dintre cei doi arheologi propuși de V. Pârvan, este numit numai H. Metaxa, numit ca reprezentant expert din partea Ministerului Român al Instrucțiunii Publice. El urma să preia monumentele, împreună cu prefectul de Caliacra și în prezența consulului român la Varna⁵⁰.

Dar și această primă tentativă de repatriere eșuează, se pare din cauza neprezentării comisiei bulgare la întâlnire. Nedispunând de mijloacele financiare necesare pentru a aștepta la Caliacra stabilirea unei noi date a preluării, H. Metaxa se înapoiază pe șantier la Histria⁵¹.

⁴⁴ Anexa 1, punct 28, Copie de pe scrisoarea cu No. 6758 din 11 mai 1921 a Domnului Daskaloff către Domnul Octavian Goga, Ministru al Cultelor și Artelor, DAD, fila 37.

⁴⁵ Anexa 1, punct 29, Adresa No. 41/9 martie 1921, V. Pârvan către Domnul Ministru al Artelor, DAD, fila 24.

⁴⁶ Anexa 1, punct 30, Adresa nr. 113/2 iulie 1921 către Președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, D25-1921, fila 105.

⁴⁷ Anexa 1, punct 31, Copie după adresa Ministerului Afacerilor Streine no. 30351 din 13 august 1921 către Ministerul Cultelor și Artelor, DAD, fila 37 verso.

⁴⁸ Anexa 1, punct 32, Adresa Ministerului Cultelor și Artelor, no. 44501/24 august 1921 către H. Metaxa, DAD, fila 32.

⁴⁹ Anexa 1, punct 33, Copie după adresa Ministerului Cultelor și Artelor, Direcția Generală a Artelor, no. 44501/24 august 1921, DAD, fila 36.

⁵⁰ Telegrama lui H. Metaxa către Președintele Cooperativelor Sătești din Constanța, nr. 136/24 august 1921, anunțând delegarea sa de către Minister pentru a prelua monumentele de la bulgari, D25-1921, fila 115; telegrama lui H. Metaxa către V. Pârvan, nr. 137/24 august 1921, anunțând sosirea sa la Caranusuf pentru a primi instrucțiuni în vederea predării monumentelor de către autoritățile bulgare, D25-1921, fila 115; telegrama lui H. Metaxa către Administratorul Plășii Cogelac, nr. 138/24 august 1921, cerând o căruță care să-l transporte la Histria, D25-1921, fila 115.

⁵¹ Anexa 1, punct 34, Raportul lui H. Metaxa către Ministrul Cultelor și Artelor (ciornă), 6 septembrie 1921, DAD, filele 50-52.

Urmează câteva zile de ezitări și încurcături locale (telegramele ajung cu câte 3-4 zile întârziere), procesul reluându-se la jumătatea lunii septembrie⁵² cu greutate cauzate în mare parte de lipsa de interes a autorităților locale, atât române cât și bulgare⁵³. Cele două vagoane cu monumente arheologice⁵⁴ sunt în sfârșit preluate de la o comisie bulgară formată din căpitanul S. Stancef, profesorul K. Škorpil, director al Muzeului din Varna, Slt. Stoicef și St. Kolarof pe data de 19 septembrie 1921, la 3 ani de la începerea primelor demersuri.

Problemele nu se opresc însă aici. Monumentele trebuie expediate la Constanța⁵⁵ și apoi materialul trebuie păzit până la reîntoarcerea sa în muzeele de origine. Pentru staționarea vagoanelor CFR în gara Constanța – până la plecarea spre Cogealac și de acolo la Histria – este nevoie de bani⁵⁶, iar pentru transportul monumentelor în locurile de origine, de alte fonduri și de muncitori zilieri.

Monumentele întoarse nu reprezentau însă decât o parte din cele luate în 1916, așa cum reiese din telegrama adresată de V. Pârvan lui O. Goga la o săptămână după preluarea lor. Directorul MNA insistă pentru o intervenție la Comisiunea de Reparații în vederea recuperării întregului material transportat în Bulgaria⁵⁷.

În 1922, Ministerul Afacerilor Străine informează MNA de restituirea unei inscripții care fusese predată șefului de gară de la Bazargic și cere MNA să ia măsuri pentru preluarea ei⁵⁸.

⁵² Anexa 1, punct 35, Telegramă din Bazargic, no. 231, 10 septembrie, ora 13, MNA no. 37/14 septembrie 1921, DAD, fila 14, și răspunsul lui V. Pârvan, Anexa 1, punct 36, telegramă no. 39/14 sept. 1921, DAD, fila 56.

⁵³ Anexa 1, punct 37, Scrisoarea lui H. Metaxa către V. Pârvan, 7 septembrie 1921, DAD, fila 52.

⁵⁴ Anexa 1, punct 38, Procesul verbal de primire a monumentelor din 19 septembrie 1921, filele 47-48, DAD. De remarcat că documentul este redactat parte în limba franceză – fragmentele oficiale de introducere și încheiere –, în timp ce lista monumentelor este redactată în limba română. Monumentele erau depozitate în două vagoane, unul închis și altul deschis, așa cum reiese din ciorna listei de restituire, DAD, filele 38-39. Mulțumesc colegului Iulian Bârzescu pentru ajutorul dat în transcrierea notațiilor lui H. Metaxa.

⁵⁵ Anexa 1, punct 39, Telegrama urgentă no. 39/14 sept. 1921, Dlui Director I. Nicolaescu, CFR Gara de Nord, București, fila 56, DAD. După predarea monumentelor o serie de telegrame dovedesc că durează aproape două săptămâni până când trenul ajunge la Cogealac: Telegrama urgentă, 22 septembrie 1921, probabil trimisă de H. Metaxa către Prefectura Constanța: DAD, fila 58: *Joi 22 septembrie seara vor sosi gara Constanța pentru muzeul comunei Constanța două vagoane cu monumente dobrogene antice însoțite de delegatul Ministerului Artelor. Rugăm anunțați de urgență Primăria locală și pe dl. Profesor Pârvan la Caranusuf prin administrația plășii Cogealac.* O altă telegramă a lui Metaxa, datată 28 septembrie, anunță sosirea monumentelor la Histria: DAD, fila 58, Copie, 28 sept 1921, Constanța: Dlui administrator plasa Cogealac, *Vagoanele cu monumente sosesc mâine joi, ss. H.M.*

⁵⁶ Anexa 1, punct 40, Adresa Primăriei Com. Constanța, 26/9/291, DAD fila 59:

Această sumă avea să fie plătită a doua zi de către H. Metaxa – sursa fondurilor este necunoscută, probabil din banii lui V. Pârvan sau din fondurile șantierului Histria – după cum reiese din notița din DAD, fila 57, ce cuprinde și copia Adresei pentru expedierea vagoanelor la Cogealac (Anexa 1, punct 41).

⁵⁷ Anexa 1, punct 42, telegrama no. 41/25 septembrie 1921, fila 33, DAD.

⁵⁸ Anexa 1, punct 43, Adresa nr. 36/13 martie 1922, a Ministerului Afacerilor Străine, D26-1922, fila 53.

Este inexplicabil, după toate aceste eforturi și stăruințe – cel puțin prin prisma documentelor de arhivă – de ce V. Pârvan nu a continuat în încercarea sa de obținere a monumentelor rămase. În 1924, se primesc două adrese din partea trimisului României pe lângă Comisiunea de restituțiuni de la Sofia, solicitând listele cu monumentele rămase în Bulgaria, pentru a se face formele necesare restituirii lor⁵⁹. MNA nu răspunde niciuneia dintre ele, după cum reiese din R3 (registru de intrări – ieșiri documente). Pe marginea celei de-a doua adrese, V. Pârvan a notat *S-a luat înțelegere deplină*, fără nici un alt comentariu.

Arhiva MNA mai păstrează un document, nedatat din păcate⁶⁰, adresat Comisiunii pentru executarea tratatelor, prin care se arată că lipsește încă o mare parte din piesele din Dobrogea și cere despăgubiri pentru distrugerile de război produse la clădirile muzeelor. Ridică pentru prima oară și problema materialului rezultat din săpăturile germanilor din Muntenia, transportat în Germania și, în opinia lui Pârvan, imposibil de identificat. Cererea sa a rămas fără ecou⁶¹.

Una dintre problemele majore în identificarea materialului dispărut a fost imposibilitatea stabilirii locului în care a ajuns acesta. Inițial, toate aceste monumente ridicate de către armata bulgară ar fi urmat să fie transportate la muzeul din Sofia⁶². Dar majoritatea documentelor indică drept destinație principală orașul Varna, cu loc de depozitare incert: muzeul, școala de fete, dependințe ale muzeului sau o simplă clădire păzită de trupele engleze.

Probabil nu tot ceea ce a fost luat din Dobrogea a ajuns cu adevărat în Bulgaria. Așa cum reiese din relatarea lui Vasile Pârvan, K. Škorpil, deși a recunoscut jaful de monumente din toate celelalte situri (Histria, Callatis, Tomis, Ulmetum), a negat vehement existența la Varna a unor monumente arheologice aduse de la Adamclisi⁶³.

În cazul tuturor muzeelor se observă pierderea în întregime a colecțiile de obiecte mărunte, cel mai greu de identificat în condițiile stipulate de Tratatul de Pace cu Bulgaria. Este foarte posibil ca acestea să fi ajuns mai apoi în colecții private în Bulgaria (sau/și în Germania) ori să fi fost luate sau distruse de către localnici⁶⁴.

⁵⁹ Prima dintre ele, adresa nr. 57/18 iunie, din R3, este cea prin care Dl. St. Nicolaescu fiind delegat pentru recuperările din Bulgaria cere un inventar. Există doar dovada primirii documentului, acesta neexistând însă în arhiva MNA. A doua, este cea din Anexa 1, punct 44, Adresa nr. 111/2 decembrie 1924, DAD, fila 38.

⁶⁰ Al. Păunescu (Carpica, XXXIII/1, 1992, p. 38) l-a considerat ca scris de I. Andrieșescu și datat în 1927. Scrisul de pe document nu este însă al lui I. Andrieșescu și nimic nu ne îndreptățește să îl datăm 1927. Nu putem stabili cu precizie anul pentru că fila a fost scoasă din dosarul inițial, iar registrul de intrare-ieșire R4 al MNA pe anii 1925-1935 lipsește. De asemenea, din nici unul din dosarele D 1917-1927 nu lipsesc filele 4, 5, așa cum este numerotat documentul.

⁶¹ Anexa 1, punct 45, Copie după o adresă neterminată, nedată, probabil a lui V. Pârvan, adresată Onor. Comisiunii pentru executarea tratatelor Comisariatului general, DAD, filele 4-5.

⁶² Din relatarea lui K. Škorpil către V. Pârvan, vezi nota 22 și Anexa 1, punct 9.

⁶³ Anexa 1, punct 9.

⁶⁴ Sunt numeroase adresele MNA către Ministerul instrucțiunii, Ministerul Agriculturii și Domeniilor și Prefectura Constanța, în care cere intervenția autorităților pentru a opri pe localnici să distrugă monumentele de pe teritoriile vechilor cetăți, vezi arhiva MNA, filele 66, fila 76, 95, D23-1919.

Atât Vasile Pârvan⁶⁵, cât și mai târziu Radu Vulpe⁶⁶ acuză însă și partea germană de însușirea unor monumente arheologice, chiar dacă este vorba de către cele obținute din săpăturilor arheologice germane în Dobrogea sau alte regiuni, considerate drept ilegale de către cei doi arheologi.

Identificarea cu precizie a monumentelor repatriate, în funcție de siturile arheologice, a fost posibilă datorită păstrării unei ciorne intitulată *Monumente restituite (1921, după Procesul-Verbal) (pe muzee)*⁶⁷, conținând listele respectivelor monumente pentru Histria, Ulmetum și Tomis.

Doar pentru Histria, a fost întocmită și o listă, stabilind o corespondență între numărul curent din procesul verbal de restituire, monumentul respectiv din *Histria IV*, cu trimitere la pagină și/sau planșă, și starea monumentului la repatriere⁶⁸. Aflăm astfel că s-au întors complete monumentele din procesul verbal de la numerele 2, 5, 6, 8, 20, 22-24, 28, 36, în schimb din nr. 10 (partea superioară a monumentul cu privilegiile Histrienilor) se întoarce un singur fragment și tot unul din cele două ale părții inferioare (nr. 36 în procesul verbal), din cele 6 fragmente ale Gerusiei Histriei lipsește unul, statuia de la nr. 25 (inedită, descoperită în 1916) fusese „ruptă în două de la glezne”.

În afara celor identificate în epocă⁶⁹, s-au mai întors la Histria⁷⁰ inscripțiile nr.: 1⁷¹, 52⁷², 53⁷³, 58⁷⁴.

Histria este și singurul sit pentru care a fost făcută, în epocă, o încercare de identificare a monumentelor care *nu s-au mai întors*. Un document din arhiva MNA (ciornă pe foaie de carnet de șantier), având ca titlu *Ce nu s-a restituit (după public. Dlui Pârvan)*⁷⁵ prezintă o listă a monumentelor care nu s-au returnat (în

⁶⁵ *Histria*, VII, p. 2 și Anexa 1, punct 14 – Raportul Nr. 69/ 8 martie Comisia a III-a de anchetă a abuzurilor și ilegalităților comise de inamic pe teritoriul ocupat (Gabroveni nr. 3) cu lista ilegalităților care au lovit Muzeul.

⁶⁶ R. Vulpe, *Dobrogea. 50 de ani de viață românească*, București, 1938, p. 67.

⁶⁷ DAD, filele 40, 41, 44.

⁶⁸ DAD, fila 49.

⁶⁹ DAD, filele 41, 49.

⁷⁰ Multumesc domnului Silviu Anghel pentru ajutorul acordat în identificarea acestor patru inscripții de la Histria, una de la Callatis și a uneia, a șasea, de la Tomis.

⁷¹ D.M. Pippidi, ISM I, p. 465, nr. 351, publicată și de V. Pârvan în *Histria VII*, p. 73, nr. 53.

⁷² *Ibidem*, nr. 326. D.M. Pippidi observă că inscripția fusese publicată pentru prima oară de către K. E. Illing, în *Berl. Philol. Wochenschrift*, XXXVII, 1917, col. 1638, nr. 6, după o copie defectuoasă. Savantul german menționează că această inscripție fusese scoasă din unul din zidurile de la Histria de către soldați bulgari sub conducerea unui profesor de la Sofia.

Referitor la *uicus quinīs* atestat în inscripție, D.M. Pippidi este de părere a fi vorba de o greșeală a lapidului, care a săpat numele neobișnuit în loc de *de Quin(tion)is*.

⁷³ Nr. 52 din lista de restituire își are corespondentul în nr. 22 în Ciorna listei pentru vagonul deschis, DAD, fila 38 (nepublicată aici), care indică: *mon. votiv de vet. et C R et uica quintioni (Histria)*. Ar putea fi vorba deci de oricare dintre nr. 328, 330, 331, 332 din ISM I, publicate și de V. Pârvan în *Histria VII*.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 324, p. 53, de asemenea fusese publicată de V. Pârvan în *Histria IV*, p. 617-621, nr. 24.

⁷⁵ DAD, fila 46.

partea stângă a listei), cu o trimitere la *Histria IV* și pagina respectivă din volum (în partea dreaptă a listei). Scrisul îi aparține, credem, lui H. Metaxa. O prezentăm mai jos, completând cu font normal, pentru ușurința identificării în publicație, nr. corespunzător al inscripției:

Ce nu s-a restituit

(după public. Dhui Pârvan, IV/1916)

1. fragment inscr. grec.	pag. 8, (<i>Histria IV</i>)	nr. 2
2. fragment inscr. grec.	10	nr. 3
3. fragment inscr. grec.	12	nr. 4
4. placa inscr. grec. relief	15	nr. 6
5. 8 fragmente diferite	16-23	nr. 7-13
6. 3 fragm. diferite	61-63	nr. 17-19
7. un fragm. mic din stela Gerus. ⁷⁶	64	nr. 20
8. fragm. inscr. latină	83	nr. 23
9. 2 fragm. inscr. latină	85-50	nr. 24, 25
10. din cele șapte mon. epigr.	91 și urm, 121, 125 (lipsește...?)	
11. inscr. (indescifrabil)	102	nr. 30
12. inscr. grec.	105	nr. 31
13. mon. lui Vettius Felix LEG II CL	133	nr. 44
13. inscr. bilingvă Ael. Victor	136	nr. 45
14. Aur. Firmus din ala Arabac.	146	nr. 48
15. Mucatrio	153	nr. 53

Din Inedite (comunic. 1923)

1. Inscr. grec. în versuri (estampă 1916)
2. Inscr. grec. ? (v. lista dosar)

Sculpturale (din dosar)

1. Capul lui Apollo
2. 2 relief. Victoria în bija (?)

În prezent capul lui Apollo se află la muzeul din Varna, împreună cu unul dintre reliefulurile Victoriei⁷⁷.

Deși nelistat mai sus, nu s-a mai întors nici „un stâlp frumos de marmoră albăstrie găsit în vara anului 1916”⁷⁸.

⁷⁶ DAD, fila 41, arată că un al șaselea fragment, vezi nota 58 și Anexa 1, punct 43, a fost trimis în 1922 și dus la școala normală din Constanța.

⁷⁷ D.M. Pippidi (ed.), *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 23, s.v. Helios; G. Bordenache, *Dacia* 5, p. 194 (care identifica în același articol și un relief cu un personaj și un car, p. 198, fig. 30, d) piese pe care nu le-am observat în expoziția permanentă în nici una din vizitele mele din 2006-2007.

La muzeul din Varna (inv. II 272) se mai află încă o inscripție de la Histria, „un mic altar de marmură cu colțul de sus din dreapta și profiliul superior distruse”, găsit într-una din campaniile din 1914-1915⁷⁹.

Au rămas nerecuperate colecțiile de opaițe, chiupuri mari, probabil distruse pe loc, neputându-se transporta, 10 amfore, diverse fragmente sculpturale neidentificabile.

De la **Ulmetum** au fost luate de către armata bulgară, conform listei B din 1921 întocmite de V. Pârvan⁸⁰, 33 de inscripții și sculpturi antice. DAD, fila 44 ne prezintă lista celor 14 monumente care s-au întors. O prezentăm mai jos în varianta originală, adăugând în partea dreaptă, pentru ușurința identificării, numărul de ordine sub care a fost publicat monumentul în *Cetatea Ulmetum I, II, II*, sau eventualele inadvertențe):

II. Ulmetum

(V. Pârvan, *Ulmetum I, II², III*)

1. <i>Pedatura lanc. iun.</i>	<i>II², p. 51</i>	nr. 23
2. <i>Fragm. inscr. Cippus (pl)ACVERIT,</i>	<i>II², pl. 67</i>	nr. 31
3. În trei (3) fragm. mon. <i>Ithazi Dada, III, pl.VII.2</i> (de fapt Addenda la <i>Cetatea Ulmetum I</i> , p.563, pl.VII, 2, p. 39 și pct. 12bis)		
4. <i>Trei fragm. râșniță (III planșe)</i>		
5. <i>FRONTE DEI (fragm.ara),</i>	<i>II², p. 65</i>	nr. 29
6. <i>Calventius, I, p. 62</i>		nr. 9, p. 27
7. <i>Attas Posei, I, p. 65</i>		nr. 14
8. <i>Vicus Ultinsium, II², p. 17</i>		nr. 8
9. <i>Ara închinată de Iulius Teres, III, p. 19,</i>		nr. 11, p. 13
10. <i>Stela lui Sisinus Paganus, II², p. 5</i>		nr. 3
11. <i>Ara dedic. Sabinei Tranquillina II, p. 27</i>		nr. 13
12. <i>Ara ridic. de T.Flavius Severus, II²p.</i>		nr. 6, p. 12-14
13. <i>Valerius Victorinus Biarcus, II², p. 58</i>		nr. 25
14. <i>Altar ridicat lui L.S. Severus și M.Aur. Ant., III, p.15,</i>		nr. 12

Astfel s-au pierdut 19 monumente, în publicație nr.: 5, 8, 74, 75, 162-165, 176-178, 181, 198-199, 208, 212, 225, 228-229⁸¹. S-au pierdut de asemenea: colecția de vase de lut (73 de vase), opaițele, fusaiiolele, obiectele de fier, colecția de ghiulele de piatră, olanele de acoperiș, candelabrele de piatră fragmentare și 20 de fragmente de râșnițe.

⁷⁸ V. Pârvan, *Histria VII*, p. 26, nr. 17.

⁷⁹ ISM I, p. 262, nr. 122, publicată de V. Pârvan în *Histria IV*, p. 549, nr. 9.

⁸⁰ Al. Păunescu, *op. cit.*, DAD, fila 17.

⁸¹ Unele dintre poziții sunt ocupate de opaițe, statuete etc. Am luat în considerație doar monumentele epigrafice și sculpturale.

Muzeului din Constanța i-au fost luate 64 de inscripții și statui⁸². Prezentăm în continuare fila 40, DAD cu monumentele returnate, în varianta originală, adăugând în partea dreaptă, pentru ușurința identificării, numărul de ordine sub care a fost publicat monumentul de D. M. Teodorescu:

III. Tomi

(D.M. Teodorescu, *Monumente etc*)

1. <i>fragm. tabula ansata, IOY / TONEI / MAQE etc</i>	p. 7	nr. 2
2. <i>Relief (călăreți, acoliți)</i>	p. 85	nr. 37
3. <i>Relief Dyonisos tânăr în pic.</i>	p. 57	nr. 28
4. <i>Stelă (călăreț etc. într-o nișă rotundă)</i>	p. 154	nr. 69
5. <i>fragm. mon. votiv (IEPEI... etc)</i>	p. 17	nr. 6
6. <i>fragm. mon. cu profil și inscr.</i>	p. 28	nr. 15
7. <i>Stela lui Terentius filius Gaione</i>	p. 39	nr. 18
8. <i>Placă mare NO>LEG</i>	p. 24	nr. 12
9. <i>Placă cu reprez. (doi călăreți) și inscr</i>	p. 137	nr. 64
10. <i>Mon. funerar (+ QV XARIS etc.)</i>	p. 151.	nr. 68
11. <i>Fragm. AHKHN E etc)</i>	p. 27	nr. 14
12. <i>Un capitel – Tomi?)</i>	probabil cel listat drept <i>mare capitel composit</i> la nr. 33, lista procesului-verbal (Anexa 1, nr. 38).	

Din aceeași listă de restituire, s-a identificat nr. 42, *Stelă fragm. cu inscr. grec. THN ΣTHAAEIAA etc...*, ca provenind tot de la Tomis⁸³.

Deci, din cele 64 de monumente s-au întors cu siguranță, numai 14.

De la muzeul din **Mangalia**, la sfârșitul războiului lipsea „întreaga colecțiune”: o serie de capiteluri de marmură, amforele de lut șampilate, bucăți de mozaic, un mare sarcofag de marmură și un capac (luate din curtea subprefecturii), diverse fragmente ornamentale de marmură, 12 inscripții latine și grecești, probabil inedite la vremea respectivă, ceea ce ar explica de ce nu s-a încercat căutarea lor pe o listă anterioară.

Din lista procesului verbal, am reușit o singură identificare, nr. 21 (*Fragm. ara IOM (ANTONINI...)*), care ar putea fi inscripția nr. 249 din ASM III⁸⁴.

Tot de la muzeul din Mangalia provin și două inscripții, prima aflată acum la Muzeul Național din Sofia⁸⁵, iar a doua (din două fragmente), acum dispărută, dar

⁸² Vezi *supra*, notele 11, 14. Lista B, DAD, fila 17, citează ca lipsind de la Muzeul din Constanța „Cele 64 de inscripții și sculpturi antice descrise în studiul Monumente inedite din Tomi în Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice”, fasc. 28, 29, 30” fără nici o altă precizare. Sunt publicate aici 69 de monumente, din care numerele 21-24, p. 51-52 și 62, p. 123 sunt fragmente de amfore șampilate sau lămpi.

⁸³ I. Stoian, *Tomis și teritoriul său*, ISM II, 1987, nr. 238.

⁸⁴ A. Avram, *Callatis et son territoire*, ISM III, p. 546, nr. 249.

care întregea un alt fragment aflat la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța⁸⁶.

Singura referire existentă în arhiva MNA la soarta monumentelor de la Callatis se află în DAD, fila 43, unde se specifică:

de recuperat
Lista sumară dosar
între 1-12.

O notiță similară există pe aceeași pagina pentru Adamclisi, tot, notată tot ca *de recuperat*:

1. *G. Murnu monum. de piatră*
2. *Lista dosar nr. 2-5.*

Un dosar cu liste de monumente de recuperat, așa cum sugerează această filă, nu există însă în arhiva MNA.

La **Adamclisi** este imposibil de precizat pe baza documentelor care dintre armatele de ocupație au luat colecția muzeului. Cele 49 de bucăți sculpturale descrise de G. Murnu⁸⁷, 15 fragmente de inscripție din care șapte inedite, o serie de capiteluri creștine de la bazilica de marmură și mai multe bucăți arhitectonice de la monumentul triumfal par să fi dispărut pur și simplu⁸⁸. Sursele sunt neclare: unele indică spre germani⁸⁹, altele spre bulgari și germani împreună⁹⁰. Pentru implicarea germanilor la Adamclisi pledează mărturia unor localnici, care au văzut soldați germani încărcând „pietrele” în camioane.

De asemenea, nici o inscripție din cele revenite din Bulgaria nu provine de aici, după cum a dovedit identificarea pe care am făcut-o comparând lista monumentelor din procesul verbal de repatriere cu cea întocmită și publicată de G. Murnu⁹¹. Pe de altă parte, din adresa nedată trimisă de Pârvan⁹² după repatrierea parțială, reiese că nici germanii nu recunosc trimiterea în Germania a acestor monumente.

Revenind la lista procesului verbal de restituire (Anexa 1, nr. 38) la nr. 30 se indică un fragment de inscripție de la **Laz Mahale**, publicat de P. Nicorescu⁹³. O notiță pe foaie de carnet⁹⁴, arată că a fost returnat și trimis la Histria.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 234, nr. 6.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 270, nr. 31. Cele două fragmente au fost publicate de V. Pârvan și se păstrează într-un desen și o fotografie în *Gerusia din Callatis*, ARMSI ser. II, 39 (1920), 3, p. 61.

⁸⁷ G. Murnu, *op. cit.*

⁸⁸ Prof. Dr. Alexandru Barnea (comunicare personală) a confirmat lipsa colecției de obiecte mărunte din Muzeul de la Adamclisi.

⁸⁹ Vezi *supra*, nota 17 (Anexa 1, punct 6), Nota 7 (Anexa 1, punct 3) și declarația arheologului bulgar K. Škorpil, nota 22 (Anexa 1, punct 9).

⁹⁰ Vezi *supra* nota 34; nota 46, Anexa 1, punct 30.

⁹¹ G. Murnu, *op. cit.*, p. 1-92.

⁹² Anexa 1, punct 45.

⁹³ P. Nicorescu, *Monumente nouă din teritoriul orașului Tomi*, 1920, p. 30, probabil nr. 3.

⁹⁴ DAD, Fila 43 verso.

Rămân deci ca neidentificate din lista de repatriere de la nr. 38 din Anexa 1 următoarele monumente:

- 11. *Relief cu fronton acroteră și acant*
- 13. *Fragm. inscr. CVERIT M /ANESSE FI/OSITIONE*
- 27. *Fragm. de marmură cu chenar (fără inscr.)*
- 29. *Relief cu seceră, coroană, brațul unei balanțe (?)*
- 32. *Inscr. grec. CEB / AIOA / ATHΓ / FOY*
- 35. *Altar rupt la partea super. Se citește mai jos din Commodo et quintillo*
- 43. *Stelă fragm. cu inscr. grec. THN ΣΤΗΛΛΕΙΑΑ etc...*
- 46. *Placă piatră friabilă. La partea sup. se citește... SVIT*

Numerele 11, 13, 27, 46 sunt imposibil de identificat cu certitudine din cauza lipsei altor criterii de identificare. Nr. 13, 35, 43 rămân o chestiune deschisă, parte și din cauza transcrierii neclare/incorecte la vremea restituirii.

*
* *
*

Este indiscutabil rolul jucat de Vasile Pârvan în restituirea monumentelor din Dobrogea. Încetarea încercărilor sale de a obține și restul lor, precum și lipsa de răspuns oficial la cele două scrisori de la Comisia de Reparațiuni o putem pune pe seama resemnării în fața primatului politicului față de cultural, dar și a dorinței de a merge mai departe, de a înlocui ceea ce s-a distrus prin noi cercetări. Distrugerile cauzate de război în Dobrogea au încetinit mersul arheologiei epocii antice românești, compensarea lor necesitând uriașe fonduri pentru înlocuirea materialelor de șantier, reconstrucția muzeelor, reînceperea săpăturilor, reorganizarea muzeelor cu noi colecții.

Anexa 1

Documentele aflate în Arhiva MNA, referitoare la soarta monumentelor din Dobrogea în timpul și imediat după primul Război Mondial

1. Adresa no. 23/9 iunie 1917 a lui I. Bogdan către Ministrul Instrucțiunii Publice, D23-1917, filele 29-30, 35, vezi nota 5

Domnule Ministru,

În urma unei comunicări verbale a d-lui V. Drăghiceanu dela Comisiunea Monumentelor Istorice din partea d-lui Prof. Dr. Braune, am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele:

Dl. prof. Dr. Braune având a pleca zilele acestea în Dobrogea cu prilejul unei inspecțiuni, a avut bunăvoința să ne ceară lămuriri cu privire la antichitățile greco-romane din Dobrogea, descoperite în săpăturile făcute de Muzeul nostru, pentru a putea lua dispozițiuni pentru conservarea mai departe pe câte cu puțință a acelora dintre ele care încă n-au suferit în urma războiului.

În legătură cu aceasta am onoarea a vă înșira aci, după comunicațiile dlui asistent G. Mateescu cele mai importante antichități descoperite de foștii directori ai Muzeului, cu indicarea

precisă a localităților unde se găseau în momentul când gardienii Muzeului au încetat de nevoie paza și îngrijirea, părăsind Dobrogea cu toate autoritățile, și vă rog să binevoiți a le comunica Dv. dlui prof. Dr. Braune pentru ca să se mai poată scăpa în felul acesta ceea ce a mai rămas încă nedistrus și pe locurile unde au fost lăsate de noi:

1. Cele mai vechi săpături întreprinse de Direcțiunea Muzeului în Dobrogea sunt cele de la Adamclisi, reședința plășei cu același nume, cam la 30 km pe drumul ce duce de la Medgidia către S-V prin satele Peștera, Căcargea, Enigea, Adam Clissi la Azarlîc pe unde trecea vechea graniță cu Bulgaria. În săpăturile conduse de răposatul director Gr. G. Tocilescu și de dl. Prof. G. Murnu s'a descoperit o bună parte din castrul roman în fundul văii Urloaia, cam la 1km NV de sat și anume c. 1/5 din zidul de înconjur împreună cu două porți precum și câteva clădiri interioare ca biserica forensis, alte patru basilici creștine și diferite construcții mai târzii (p. descrierea lor V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, 1912). Peste tot în cuprinsul cetății și în jurul locuinței gardianului din cetate erau presărate rămășițele vieții daco-romane precum numeroase fragmente arhitectonice, coloane, capitele, mai multe inscripții rămase pe locul unde au fost descoperite. În clădirea muzeului regional din satul Adam Clissi se aflau depozitate de asemenea numeroase fragmente arhitectonice, sculpturale și epigrafice.

La N-V văii Urloaiei, între satele Adam Clissi și Nusfanar se găsește importantul monument comemorativ dezgropat de răposatul Tocilescu între anii 1882-1890 și studiat de el în colaborare cu Niemann și Bennđorf ale cărui metope și fragmente sculpturale și epigrafice au fost transportate la București, unde se găsesc acum depozitate în Parcul Carol pe lângă Palatul Artelor.

2. La câțiva km la S de Cernavodă pe malul Dunării făcuse săpături Tocilescu la Axiopolis, din care dezgropase numai o mică parte a zidului de înconjur împreună cu trei porți ale cetății.

3. Descoperirile mai nouă și păstrate în stare mai bună sunt acelea făcute în săpăturile întreprinse sub conducerea dlui prof. V. Pârvan, director al Muzeului, la Ulmetum, Histria și Callatis (Mangalia). Între anii 1911-1914 s-a scos la iveală întreg zidul de înconjur al castrului roman de la Ulmetum de lângă satul românesc Pantelimonu de Sus pe drumul ce duce la N de Medgidia prin satul Bilaru (Dorobanțul), Pantelimonul de Sus (c. 85 km S-V de Cogeaalac) către Râmnic, în județul Tulcea. Important centru de viață traco-romană Ulmetum a dat mai cu seamă la iveală monumente epigrafice și obiecte mărunte care au fost toate strânse cu îngrijire și păstrate într'un Muzeu regional de lângă cetate păzit de un gardian (descrierea lor și considerații istorice: V. Pârvan, *Cet. Ulmetum*).

4. La Mangalia, port la mare, c.45 km la sud de Constanța săpăturile făcute sub conducerea dlui D.M. Teodorescu, subdirectorul Muzeului în vara anului 1915 au adus descoperirea unei părți a zidului cetății grecești Callatis cu o frumoasă basilică creștină de marmură, alipită la zidul cetății. În partea de S a orașului către satul 2 Mai se săpase un tumulus în care se afla o criptă funerară din epoca romană.

5. Cele mai frumoase și mai interesante din punct de vedere științific antichități descoperite în Dobrogea sunt însă fără îndoială cele de la vechea colonie greacă Histria în dreptul satului Caramusuf, la coada lacului Sinoe (cc 55 km de Constanța). Începând din anul 1914 și până în august 1916, săpăturile întreprinse aici sub conducerea directă a dlui prof. V. Pârvan aduc prețioase contribuții la istoria politică și culturală a coloniilor grecești de la M. Neagră din v. VI a. Chr. până în epoca bizantină precum și la viața rurală și orășenească daco-romană din Scitia Mică. Monumentalele turnuri de apărare cari flancau zidul de înconjur, curtinele însăși precum și poarta principală a cetății cuprind ca material de reconstrucție peste 200 de inscripții cele mai multe grecești și numeroase monumente arhitectonice. O mică porțiune săpată în interiorul cetății scosese la iveală băile orașului și o sumă de fragmente sculpturale arhitectonice și ceramice. Cea mai mare parte au rămas pe loc la voia întâmplării după plecarea gardianului nostru de acolo.

6. O secție organizată a Muzeului aveam la Constanța, chiar în grădina publică unde se păstrau numeroase monumente sculpturale, arhitectonice și inscripții precum și o însemnată cantitate de monete antice. De altă parte, la intersecția Bulv. Ferdinand cu str. Dorobanți se descoperise ocazional un turn rotund din zidul cetății Tomi, lucrare de fortificație care purta și o inscripție greacă a corporației măcelarilor care executaseră această parte a zidului.

Împreună cu aceste amănunte am alăturat aci, Dle Ministru și o hartă a așezărilor antice a Dlui Prof. Pârvan ca să înaintați și dvoastră deasemenea, Dlui prof. Dr. Braune pentru a se putea Dsa orienta în vizitarea antichităților noastre

2. Scrisoarea notarului din Caranusuf din 12 decembrie 1918, nr. 146 / 18 dec. 1918, fila D23-1917 185, vezi nota 6

România, Notarul Comunei Caranusuf, Județul Constanța, n.4, 1918 Decembrie 12

Domnule Director,

Am onoarea a vă comunica că în ziua de 12 crt., inspectând dinpreună cu Dl. Dumitru Avram Gorhău, săpăturile de la cetatea Istria, am constat că pietrele cu inscripțiuni mai importante au fost ridicate; din informațiuni am aflat că au fost ridicate de Bulgari și duse la Sofia.

Construcția Muzeului este aproape în întregime distrusă; de asemenea materialul rulant al C.F. este ridicat; pe loc nu mai este de cât 50 șini și 5 vagonete fără coșuri și distruse.

Notar G. Vișinescu

Domniei sale Domnului Director al Muzeului Național de Antichități București

3. Adresa Primăriei din Adamclisi, nr. 65/30 ianuarie 1918, D 24-1919, fila 30, vezi nota 7

Primăria comunei Adam-Clissi, Județul Constanța

Domnule Director,

Am onoarea a vă aduce la cunoștința Domniei voastre următoarele

1) Declarația de despăgubiri a muzeului s'a făcut de subsemnatul, conform ordinelor ce am avut, suma totală din declarație se ridică la lei 249 500 în total.

2) Stricăciunile sunt, casa de la cetate distrusă complet, curtea muzeului distrusă complet, casa și localul cel mare devastate, uși, ferestre,...(indescifrabil). Pietre s-a ridicat de către germani cu camioanele, constatare prin martori, Stancu Ciobanu, Gheorghe Măcreanu, și Marin Enache. Făcându-vă cunoscut spre știință, primar St.I. Văduva, Secretar indescifrabil, Dsa Dlui Director al Muzeului Național de antichități, București

4. Adresa lui I. Ghibănescu din 28 decembrie 1918, D23-1917, fila 1, vezi nota 8

Domnule Director,

La întoarcerea subscrisului, ocupându-mă de situația Muzeului am onoarea a vă comunica:

1. Toată colecția muzeului nostru din Constanța a fost complet distrusă și devastată; parte din ele au fost transportate în Bulgaria. Cu acest prilej am pierdut și întregul mobilier alcătuit din:

1) Un dulap mare de stejar, 1 birou de stejar, 6 scaune, 2 dulapuri mari de sticlă cu 4 etajere, o etajeră de lemn de brad, postamente etc.

Binevoți a le trece în declarația ce veți face pentru Muzeul Național, cu toate secțiile sale.

Celelalte lucruri, situate în diverse părți ale orașului, ca sarcofagii, pietre cu inscripție etc sunt aproape complete.

2. Aceeași soartă au avut-o toate obiectele rămase în paza primăriei din Mangalia

3. La Pantelimon cetatea a fost devastată iar casa distrusă.

4. Aceleiași sălbatece devastări a căzut și Istria.

După limpezirea situației, când ne vom reculege, prin o nouă muncă și energie sistematică să continuăm să durăm o altă operă mare și de astă dată indestructibilă.

Director I. Ghibănescu,

Domnului Director al Muzeului Național de Antichități, București

5. Adresa lui I. Ghibănescu nr. 3/2 ianuarie, D24-1919, fila 108, vezi nota 8

Domnule Director, ca urmare la adresa noastră no. 1 am onoare a vă comunica:

- a) *Sarcofagiul pictat de lângă șosea, la Vii, e violat. Mai mult de jumătate e plin cu pământ. Pe de lături se văd bine picturile cari nu-s alterate. Ce măsuri credeți că trebuie luate spre a fi salvat?*
- b) *În saltarele biroului meu am găsit ceva din hârtiile Muzăului. S-au găsit și 2 monezi de aur. Îndată ce voi mai găsi ceva acte justificative voi restabili exact și situația bănescă a Muzeului și vă voi comunica. Deocamdată vă pot anunța că fondul depus la „Sporul” cu chitanțele no. 243, 249, 273/915 în valoare de 981 lei e intact.*
- c) *Locul de pe str. Dorobanți, colț cu Bd. Ferdinand e dezgrădit.*
Director I. Ghibănescu, Dlui Director al Muz. Naț. de Antichități Buc

6. Adresa lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii și Cultelor, Copie nr. 103/1(14) noiembrie 1918, DAD, fila 24, vezi nota 9, nota 17

Domnule Ministru,

La ordinul Dvoastră No. 44073 din 12 Nov. 1918 am onoarea de a raporta următoarele:

1. Din zestrea acestui Muzeu lipsesc: a) 7 (șapte) manuscrise slavone care au fost ridicate de Bulgari împreună cu ale Academiei, b) o figurină de lut găsită de noi în săpăturile cetății antice Histria dispărută în timpul unei vizite (indescifrabil).. la Muzeu, c) un birou mic de stejar luat de Austrieci și dus la Hotel Imperial. Afară de acestea, atât mobilierul cât și colecțiunile Muzeului fără lucrurile prețioase aflătoare azi la Moscova sunt intacte.

2. Pagube mari a suferit această instituție în Dobrogea, unde secțiunile locale au fost cu desăvârșire distruse de armatele năvălitoare și anume:

a) la Mangalia, Secțiunea Muzeului instalată în localul Primăriei și cuprinzând între altele o importantă serie de tipare pentru figurine de lut, precum și un însemnat material epigrafic și sculptural a fost ridicată în întregime de Bulgari.

b) La Adamclisi inscripțiile și fragmentele arhitectonice descoperite în săpături au avut aceeași soartă iar în localul muzeului de acolo armata bulgară și-a adăpostit câtăva vreme caii, astfel încât clădirea trebuie să fie cu totul deteriorată.

c) La Constanța, Muzeul instalat în bufetul din grădina publică a fost jefuit cu totul. Pe lângă o însemnată cantitate de inscripții și sculpturi în piatră și de obiecte ceramice, de sticlă și de bronz, jefuitorii au mai găsit aici și colecții de obiecte antice de podoabă, de aur, cari după povestirea directorului secțiunii locale n'au mai putut fi salvate în graba cu care s-a făcut evacuarea orașului.

d) Muzeul Ulmetum (com. Pantelimonu de Sus) înființat de noi cu obiectele găsite în săpăturile cetății astăzi nu mai există. Avem informații sigure că toate aceste obiecte (care umpleau două odăi și un vestibul) au fost ridicate de autoritatea militară bulgară și cărate nu se știe unde în niște care cu boi. Clădirea, iarăși, a Muzeului a fost devastată luându-i-se ferestrele, ușile, pardoseala ...etc, și fiind lăsat ca o simplă ruină.

e) La Hârșova încă de multă vreme exista un Muzeu în localul școlii primare de sub direcția dlui Cotova. Școala a fost distrusă iar de lucrurile din Muzeu nu se știe nimica.

f) Afară de acestea Muzeul a pierdut toate materialele și instrumentele necesare lucrărilor și care erau depozitate în diferite centre cu urme antice din Dobrogea și anume:

4 vagonete Decauville și 224 m de șină depozitate la Devekioi (Abrittus)

14 vagonete și cca 2 km șină depozitate la Histria și Ulmetum

peste 100 lopeți, casmale și târnăcoape, depozitate la Histria, Constanța, Mangalia, Devekioi

8 (opt) paturi de campanie, cu opt pături și câte două rânduri de albituri

2 (două) corturi de dimensiunile 4x4m

1 cort mare de dimensiunile 4x12m

În afară de acestea se numără și alte obiecte întrebuințate pentru menajul personalului științific și administrativ al săpăturilor.

Mari stricăciuni a suferit și principalul nostru șantier dela Histria, unde în vederea ridicării casei săpăturilor, gata din piatră până la înălțimea pragului inferior al ferestrelor, la data de

14 august 1916, se cărase tot materialul pentru a fi sfârșită, adică olane, cărămidă, var, nisip, piatră, lemnărie, etc. Deasemenea toată lemnăria lucrată (uși, ferestre, etc) era gata la Constanța la tâmplarul Andrei Ionescu. Călători cari au fost pe acolo (arhiepiscopul Netzhammer, în special) n'au mai văzut nimic acolo: nici material de clădire, nici material archeologic nou descoperit de noi și care ca și la Ulmetum pare a fi fost deasemenea furat.

În special în chestiunea casei de la Histria subsemnatul personal se află descoperit, întrucât făcusem plăți din banii mei, în vederea fondului de 15000 lei ce mi se acordase de Comisia Monumentelor istorice în vara lui 1916 pentru clădirea casei săpăturilor dela Histria, fond care a rămas total neridicat de mine întrucât la mobilizare fiind și eu chemat la serviciul militar ca voluntar invitat de Ministerul de Războiu nu m'am mai putut ocupa de chestiunea acelor sume.

O evaluare în bani a pagubelor totale științifice și de material ce ni s'a făcut în Dobrogea de armatele năvălitoare nu se poate face decât la fața locului. Din cele expuse mai sus Domnia Voastră poate însă vedea că ele sunt foarte însemnate și despăgubirea Serviciului săpăturilor archeologice de pe lângă Muzeul de Antichități va trebui să fie făcută ținând seama de toate aceste pierderi, dacă nu e ca munca noastră de aproape un deceniu acolo să rămâie pierdută, având a lua totul de la capăt,

Vasile Pârvan

7. Adresa lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii și Cultelor, Copie no. 118/29 Nov 1918, D23-1917, fila 123, vezi nota 10

Domnule Ministru,

În vederea reînălțării personalului nostru la cetățile antice din Dobrogea, jud. Constanța, pe ziua de 1 Dec. C. avem onoarea a vă ruga să binevoiți a aproba din fondurile extraordinare ale Ministerului sau a interveni pe lângă Ministerul de Interne ca să ni se aprobe și următoarele sume:

I. O sumă de 10 000 (zece mii) lei pentru reparațiile cele mai urgente ale locuințelor gardienilor dela Pantelimon –Ulmetum, Caramusuf-Histria și Adamclisi-Tropaeum, total devastate și prădate de armatele dușmane, precum am avut onoarea de a raporta special sub nr. 103 din 1/14 Nov. 918

II. O sumă de 5000 lei cheltuieli de întreținere și transport pentru personalul superior (subdirectorul Muzeului și un archeolog asistent) care merge să facă o anchetă amănunțită la toate șantierele noastre din Dobrogea (Histria, Ulmetum, Tomi, Callatis, Tropaeum, Abbritus, etc...) spre a constata prădăciunile făcute de Bulgari și a cere reparațiile și restituțiile necesare.

Director (ss) V. Pârvan

8, Copia nr. 11 ianuarie 1919, Adresa lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii Publice, 9, DAD, fila 20, vezi nota 11

Domnule Ministru

Am onoarea a înainta alăturatele tabele de pagubele materiale și științifice suferite de acest Muzeu în Dobrogea de pe urma armatelor năvălitoare, în special cele bulgare, pentru a servi la formularea pretențiilor de despăgubire și de restituire, care urmează a se face după inventarul detaliat însoțit de desemnuri și fotografii și pe care-l vom înainta la timp, Director,....

Dlui Ministru al Instrucțiunii Publice

9. Copie după raportul nr. 2 din 1 ianuarie 1919 al Direcțiunii Muzeului Național de Antichități înaintat Onor Minister al Instrucțiunii Publice, București, DAD, filele 9-10,vezi nota 22

Domnule Ministru

Ieri la orele 2.30 p.m. s-a prezentat la noi archeologul bulgar Škorpil din Varna, bine cunoscut în lume științifică pentru lucrările sale archeologice – epigrafice asupra peninsulei balcanice și sub cuvânt că el este rusofil și a fost contra politicei agresive a Bulgariei împotriva

noastră, și că deci personal dorește reluarea relațiilor științifice cu noi, mi-a făcut o expunere amănunțită asupra călătoriilor, studiilor și săpăturilor sale în Dobrogea noastră pe vremea ocupației dușmane.

M'am folosit de această vizită neașteptată și întru'cât noi suntem încă în stare de războiu cu Bulgaria, mie cu totul suspectă, întru'cât e evident că domnul Șkorpil n'a putut să vie la București pe astfel de vremuri numai pentru a vizita Muzeul nostru de Antichități, atunci când îl putea vizita foarte comod pe vremea ocupației germane- și'am cerut relații precise asupra tuturor antichităților ce ni s'au furat din Dobrogea.

Declarându-se nevinovat în ce privește luarea lor și declarând că militarii singuri au dat ordinele, d. Șkorpil mi-a confirmat pentru fiecare monument important în parte că l-a văzut în grădina Muzeului bulgar din Varna și că în general aproape totalitatea inscripțiilor și operelor de artă ori resturilor antice din muzeele noastre dobrogene se află acum la Varna, la Muzeul de acolo, de unde domniile Bulgari binevoiesc a ni le pune din nou la dispoziție.

Am onoarea, Domnule Ministru, să vă rog a binevoi să interveniți pe lângă Dnii Miniștrii ai aliaților și pe lângă comandamentul trupelor aliate (la Varna e comandant d. General Gay din armata engleză) ca să se declare principiar confiscate pe seama statului român toate obiectele antice de proveniență dobrogeană- deocamdată din și de lângă Muzeul din Varna, iar pe măsură ce v'om stabili că și în alte muzee bulgare se află lucruri furate de la noi, vom ruga pe aliații noștri să întindă aceiaș opreliște.

Dl. Șkorpil mi-a afirmat că pietrele de valoare istoric-artistică dela Adamclisi au fost furate de germani. Deoarece declaratia dlui Șkorpil nu se potrivește cu raportul ce am de la Adamclisi că tot Bulgarii au ridicat lucrurile de acolo iar Domnia sa vorbea numai din auzite (nu ca pentru lucrurile de la Varna din proprie cunoaștere), cred că antichitățile de la Adamclisi în cea mai mare parte sunt tot în Bulgaria iar nu în Germania, dar în alte muzee decât cel de la Varna. D. Șkorpil mi-a declarat că a fost de altfel vorba la început ca tot ce se luă din Dobrogea să fie dus direct la Sofia, și numai pe urmă s'a revenit în favoarea Varnei. Totuși sunt de părere, Domnule Ministru, ca aliații noștri să intervină și pe lângă guvernul german să ni se restituie tot ce ni s'a furat în Dobrogea.

Vă mai rog Domnule Ministru, să binevoiți a notifica pe căile convenite Guvernului bulgar că marile cheltuieli ce vor fi necesitate de transportul la locul de origine și manipularea greoaielelor pietre, unele de câte 1-3 tone un singur bloc, vor trebui suportate de către statul bulgar, așa precum acest stat împreună cu aliații lui va avea a răspunde de pagubele ce ni s'au făcut chiar la ruine devastându-le și la șantierele și clădirile noastre dărâându-le și pustiindu-le.

Anexez tablourile de pagube materiale și științifice, Director (ss) V. Pârvan

10. Copie și cionă a raportului no. 43/12 februarie 1918 către Ministrul Instrucțiunii Publice, filele 15, 16, DAD, vezi nota 25

Domnule Ministru, La ordinul Domniei-Voastre No. 11711 din 7 Februarie 1919 cu care îmi comunicați în copie răspunsul Dlui General Chrétien către domnul General Berthelot privitor la luarea de către Bulgari a tuturor bogățiilor noastre arheologice mobile din Dobrogea, am onoarea a vă răspunde cu propunerea următoarelor măsuri de luat pe rând așa cum le înșir:

- 1) Intervenire pe lângă aliați ca în nici un caz să nu se lase pe seama Bulgarilor înapoierea antichităților noastre, ci această înapoiere să se facă încă în prezența și sub auspiciile armatei de ocupație aliată din Varna.
- 2) Toate muzeele și șantierele noastre locale din Dobrogea, de unde s'au furat lucrurile (Pantelimonu de Sus, Caranusuf, Constanța, Mangalia, Adamclisi) fiind distruse în timpul războiului chiar de cei care le-au prădat, Bulgarii cu aliații lor – lucrurile noastre de la Varna multă vreme nu vor putea fi duse la locul lor de origină.

Deci: rugăm să interveniți pe lângă Ministerul Lucrărilor Publice – Direcția generală a CFR, să ne cedeze din clădirile ce posedă pe strada Dorobanților (paralel cu Bulevardul Carol) unul sau două pavilioane mari, imediat lângă locul săpat de noi cu Turnul Cetății Tomi, întru-cât în orice caz CFR mai curând sau mai târziu se vor muta jos în Port, unde se va face gara nouă. În caz că ni se refuză

acest local, rechiziționarea unui alt local mai mare nu departe de gară. Dl Primar de Constanța ne-a promis personal tot concursul în această direcție.

3) După ce va fi obținut localul în Constanța, intervenție către Aliați să se formeze din Varna un tren special bulgar pentru toate antichitățile noastre, luate cu Proces-Verbal în regulă de un delegat al Muzeului sub auspiciile aliaților, spre a fi transportate la Constanța. Vagoanele cu antichități vor rămâne în Constanța până ce tot cuprinsul lor va fi fost descărcat în Muzeu. În nici un caz nu se vor descărca vagoanele în gară, pentru ca antichitățile: pietri, inscripții, sculpturi greu de manevrat, să fie încă odata maltratate cu ridicarea din gară și ducerea la Muzeu, ci din tren ele vor fi descărcate direct în camioane automobile și așezate în localul obținut pentru Muzeu.

Toate cheltuielile de transport și toți oamenii de muncă vor fi pe seama Bulgarilor. În special la greaua și delicata lucrare a transportării pietrilor se vor întrebuiți eventual prizonieri, întru cât lucrătorii obișnuiți vor fi prea puțini la Constanța, ca să-i avem când trebuie. Director V. Pârvan

11. Copie de telegramme, Sofia le II Fevrier 1919, General Chrétien à General Berthelot, DAD, fila 13, vezi nota 26: «*En réponse de votre telegramme du 25 Janvier, j'ai l'honneur de vous faire connaitre que les richesses archéologiques des musées de la Dobrudja auxquelles est joint un catalogue se trouvent reunies à Varna dans une école occupée par les troupes britanniques. Une grande partie de ces richesses est conservée dans des caisses*»

12. Adresa nr. 65/ 2 martie 1919, D24-1919, fila 80, vezi nota 27

Telegramă: D-lui Primar al orașului Constanța, pentru a nu fi surprinși de eventuala plecare din Varna a trupelor aliate înainte de ridicarea antichităților noastre furate de Bulgari- ceea ce ar însemna pierderea definitivă a bogățiilor noastre istorice – am rugat Ministerul să intervie pe lângă aliații noștrii să ne facă posibilă chiar de acum readucerea antichităților la Constanța. Ca urmare vă rog ca potrivit înțelegerii ce am avut când ați fost aici să binevoiți a lua fie și cu chirie un local unde la sosirea antichităților să le putem imediat așeza. Aceasta pentru că intervenția la căile ferate întârzie și ne periclitează însăși recăpătarea antichităților noastre. Așteptăm comunicări telegrafice din partea Dvoastră asupra mersului afacerii și noi vă vom ține la curent. Director (ss) V. Pârvan

13. Adresa Ministerului Lucrărilor Publice către MNA, no.82/17 martie 1919, D24-1919, fila 98, vezi nota 28

Domnule Director,

Am onoarea a vă comunica că conform ordinului D-lui Inginer Inspector General S. Carcalechi, cercetând la inspecția de întreținere CFR, d-l Inginer șef G. Văleanu mi-a comunicat că nu a sosit răspunsul dela Secția de Întreținere Constanța în ceea ce privește punerea la dispoziția dumneavoastră a unui pavilion în gara Constanța pentru depunerea obiectelor luate de Bulgari. Acest răspuns îl vom obține Luni 18/III a.c.

În ceea ce privește circulația trenurilor pe linia Constanța-Bazargic se va urma:

Trenul pentru Constanța pleacă din București în fiecare zi la orele 23h.45' sosind la Constanța la 17h.30'. Este necesar o noapte de oprit în Constanța.

De unde trenul pleacă spre Bazargic la ora 6 și sosește la Bazargic la 15h.27'.

Acest tren, între Constanța și Bazargic, circulă numai Duminecă, Mercuri și Vineri – astfel că pentru a se pleca din Constanța Duminecă spre Bazargic, este necesară plecarea din București Vineri.

Pentru linia Rusciuc-Varna se poate lua informațiuni dela Comandamentul Francez, care linie o are în exploatare.

Inginer Șef indescifrabil, Direcția I Poduri și Șosele M.L.Publice, Domniei Sale Domnului Director al Muzeului de Antichități

14. Copie după Adresa nr. 68/8 martie 1919, D24-1919, fila 83, vezi nota 29

Dlul Președinte al Comisiei a IIIa de anchetă a abuzurilor și ilegalităților comise de inamic în teritoriul ocupat, La Curtea cu jurați, str. Gabroveni nr. 3

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că în timpul ocupațiunii străine Muzeul național de Antichități a suferit următoarele pagube:

1. *7 evanghelii slavone ridicate de dl. Costof, dela Muzeul de Etnografie din Sofia și de locotenentul Oreșcof din armata bulgară, în prezența dlui I. Bogdan, care pe atunci ținea locul dlui Director al acestui Muzeu în lipsa subsemnatului. N'au lăsat nici o chitanță.*
2. *Un mic vas de teracotă în formă de rață, care a dispărut din vitrina cu obiectele descoperite în săpăturile cetății antice Histria în timpul uneia din vizitele pe care generalii germani Mackensen, Tilt von Thschepe au făcut-o la Muzeu în Februarie 1917 însoțiți de dnul Tzigara-Samurcaș, pe atunci Prefect al Poliției Capitalei. Funcționarii Muzeului n'au fost aduși să însoțească vizitatorii. Lipsa obiectului a fost observată după vizita generalului von Thschepe.*
3. *Un mic birou de stejar dus de germani la hotel Imperial. El a fost restituit de onor Primăria Capitalei imediat după plecarea germanilor.*
4. *Învățatul german Frobenius în August 1917 a forțat pe dl. I. Bogdan să rupă sigiliile dela două dulapuri cu obiecte antice, depuse la Muzeu spre păstrare până la terminarea procesului pendinte între Ministerul Instr. Publice și succesorii defunctului Cezar Bolliac.*
5. *Învățații germani au făcut săpături fără să întrebe pe nimeni atât pe șantierele noastre de săpături arheologice din Dobrogea și Oltenia (Sălcuța, jud. Dolj) cât și la localitățile preistorice Sărata Monteoru, Mânăstirea (Ilfov), Grădiștea (R. Sărat) și tot materialul descoperit a fost cărat în Germania. Pentru șantierul de la Adamclisi avem mărturia arheologului bulgar Șkorpil din Varna, care ne-a dat informațiuni asupra obiectelor luate de bulgari din Dobrogea și depozitate la Varna și ne-a asigurat că din obiectele dela Adamclisi o bună parte a fost dusă în Bulgaria dar foarte multe au fost trimise și în Germania.*
6. *În general germanii nu numai că nu au împiedicat pe aliații lor de a jefui bogățiile noastre arheologice, dar chiar ei au profitat de ocupațiunea lor militară pentru a descoperi și duce în Germania o sumă de lucruri.*

15. Copia adresei no. 80/16 martie 1919, adresată de V. Pârvan Ministrului Instrucțiunii, DAD, fila 17, vezi nota 30

Domnule Ministru,

Domnul Colonel Rosetti îmi comunică personal că s'a dat ordin de la Varna pentru încărcarea antichităților noastre în tren spre a fi aduse la Constanța. Calea ferată Constanța-Varna e în funcțiune. D-l. Colonel Rosetti mi-a confirmat-o așa cum am bănuț încã dela început când v-am cerut aducerea antichităților noastre înapoi pe această cale.

Este deci urgent necesar ca cei trei funcționari științifici ai Muzeului pe cari am avut onoarea a vi-i recomanda ca sa ia în primire la Varna antichitățile noastre (dl. D.M. Teodorescu, subdirector, H. Metaxa conservator-delegat și V. Marineanu custode) să plece imediat la Varna, fie pe la Mircea Vodă-Bazargic, fie pe la Giurgiu-Rusciuc, după cum se va găsi mai bine cu cale.

Pentru aceasta ei au nevoie: 1. De împuterniciri oficiale din partea dvoastră pe lângă aliații noștri – la Varna; 2. De laisser-passer dela aliații noștri; 3. De cheltuieli de drum și întreținere de 10-15 zile, cât va dura încărcarea, Director, V. Pârvan

16. Adresa Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, no. MNA. 87/19 martie 1919, DAD, fila 1, vezi nota 30

Domnule Director,

Ca răspuns la Adresa no. 80/1919 avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul a delegat pe Dl. D.M. Teodorescu, H. Metaxa, și V. Marineanu ca să ia în primire la Varna antichitățile noastre.

În acest scop li s'a acordat câte o diurnă de 60 lei pe zi timp de zece zile, făcându-se în același timp instrucțiunile necesare spre a li se libera permisuri pentru a putea trece în Bulgaria și a li se face toate înlesnirile pentru a duce la bun sfârșit însărcinarea dată de Minister. Ministru C. Kirițescu, Director indescifrabil.

17. Copie a adresei Direcțiunii Muzeului Național de Antichități către Marele Cartier General, nr. 91/29 martie 1919, D24-1919, fila 105, vezi nota 30:

În urma intervenției noastre pe lângă Onor Minister al Cultelor și Instr. Publice, acesta obținând de la Comandamentul Trupelor Aliate ca să se dea ordinele necesare autorităților militare din Varna pentru a se preda unei delegațiuni de funcționari ai Muzeului bogățiile arheologice luate de Bulgari din muzeele regionale din Dobrogea și cum această delegațiune se compune din persoane care fac parte din elementele mobilizate ale armatei, cu onoare vă rog să binevoiți a da cuvenita autorizație de eliberare a pașapoartelor pentru delegația notată pe alăturata listă:

1. D.M. Teodorescu, Subdirector, sergent categ. 1905Reg.46 Inf.
2. H. Metaxa, Conservator Sublocot. Reg. 73 Inf.
3. Virg. Marineanu, Custode Sublocot. Reg 1 Dol.

18. Copie nr. 81/17 martie 1919, D23-1917, fila 97, vezi nota 31

Domnule Comisar general,

Urmând ca bogățiile arheologice luate de armatele bulgare în timpul ocupațiunii de la Muzeele regionale din Dobrogea și depozitate acum la Varna să fie readuse la Constanța, am onoarea a vă face cunoscut că din partea Ministerului Cultelor și muzeului – a fost însărcinată cu luarea în primire dela Varna și cu transportul colecțiunii o delegație compusă din:

D.M. Teodorescu, subdirectorul Muzeului Național de Antichități

H. Metaxa, conservatorul delegat la Muzeului și V. Marineanu custode la Muzeu.

Pentru ca această delegație să-și poată îndeplini cu succes misiunea am onoarea a vă ruga a interveni pe lângă Comandantul trupelor aliate spre a i se da tot concursul de care ar avea nevoie, fiind imputernicită cu recomandațiunile necesare pe lângă Comandamentul aliat din Varna și dându-i-se acolo posibilitatea de a controla și ridica cu sprijinul dlor ofițeri aliați toate obiectele noastre și în conformitate cu inventarele, fotografiile și dovezile ce le vom aduce pentru dovedirea proprietății fiecărui obiect în parte în cazul eventual că Bulgarii ar ridica vre-o contestație sau ar ascunde din obiectele noastre.

*De asemenea vă rugăm să binevoiți să interveniți pe lângă onoratul Comandament interaliat pentru viza fără întârziere a pașapoartelor delegațiilor noastre, Director, V. Pârvan
Dlui Comisar general al guvernului român pe lângă Comandamentul armatelor aliate*

19. Adresa Comisarului General al Guvernului pe lângă Comandantul Armatelor Aliate de la Dunăre către Ministerul Instrucțiunii Publice, no. 597/22 martie 1919, DAD, filă nenumărată, vezi nota 32

La no. Dv. 33379, având în vedere și No. 81 al Direcțiunii Muzeului Național de Antichități am onoarea de a vă comunica că Comandamentul francez la intervenția noastră din urmă ne'a răspuns că a intervenit la Dl. Comandant al trupelor în Bulgaria pentru a se pune colecțiunile în chestiune la dispoziția delegațiilor români cari se vor prezenta în acest scop la Varna. Îndată ce va primi răspunsul de confirmare și se va comunica.

Comandantul aliat crede că la această predare ar fi convenit să asiste și ofițeri englezi delegați de Dl. General Gay, Comisar general, ss. Corbescu

20. Copia adresei Ministerului Afacerilor Streine către Ministerul Instrucțiunii Publice, nr. MNA 1127 mai 1919, D24-1919, fila 134, vezi nota 33

Ministerul Afacerilor Streine, Secția Afacerilor Politice și Conteciosului, no. 5356, 23 aprilie 1919

Domnule Ministru, referindu-mă la adresa Dvoastră No. 17700 din 16 Februarie a.c. am onoarea a vă informa că după cum îmi comunică Dl de Saint Aulaire, Legațiunile Franței, Angliei,

Italiei și Statelor Unite au înștiințat la timp guvernele lor despre jafurile comise de Bulgari, în dauna muzeelor noastre regionale și a stațiunilor noastre arheologice din Dobrogea și că trebuiește să așteptăm ca autoritățile aliate din Sofia, să înștiințeze guvernele lor despre măsurile ce vor fi luat pentru satisfacerea cererilor noastre, Ministru (indescifrabil), Director (indescifrabil),

Dsale Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor

21. Copia adresei no. 129/5 iunie 1929, către dl Al. Lapedatu, consilier pe lângă delegația română la Conferința de pace Paris, vezi nota 33:

Dle Coleg, Am onoarea de a vă adresa în întreita dvs. calitate de membru al Academiei Române, Secretar al Com. Mon. Istorice și Consilier pe lângă Delegațiunea română de la Conferința de pace de la Paris rugarea pe care Dl. Col. Rosetti are bunăvoința de a v'ă trimete prin primul curier disponibil.

Pentru ca manuscrisurile luate de Bulgari de la Acad. Română și dela Muzeul Naț. de Antichități, și pentru ca, nu mai puțin de întreaga bogăție arheologică a Dobrogei, luată de Bulgari și deci în special la Varna, să nu rămână pierdute printr-o eventuală uitare a trecerii peste condițiile de pace a noastră cu Bulgaria și acestei clauze de restituire absolut necesare în zisul tratat, vă rugăm să binevoiți a supune din nou binvoitoarei atențiuni a dlui prim ministru I.C.Brătianu, primul delegat al țării noastre la conferința de pace, acest punct pe care ținem să accentuăm special – MS Regele la ședința solemnă de deschidere a Sesiunii Generale a Academiei Române l-a accentuat față de subsemnatul și alți academicieni ca necesar și singurul garantând desăvârși asigurarea restituirii de cultură națională răpitate de dușman. Conferința de pace care a prevăzut clauze analoage în Tratatul dintre Franța și Germania nu va găsi desigur neoportun acest articol în Tratatul nostru cu Bulgaria. Primiți vă rog Domnule Coleg încredințarea înaltei noastre considerațiuni, Director V. P. MNA,

Dlui Alex. Lapedatu, Consilier

22. Traité de paix entre Les puissances alliées et associées et la Bulgarie et protocoles signés a Neuilly –sur – Seine le 27 Novembre 1919, DAD, fila 8, vezi nota 35, pag. 56

Article 125

En sus des paiements prévus a l'article 121, la Bulgarie s'engage à restituer dans les conditions établies par la Commission interalliée, les objets de toute sorte et les valeurs enlevés, saisis ou séquestrés dans les territoires envahis de la Grèce, de la Roumanie ou de la Serbie, lorsqu'il sera possible de les identifier sur le territoire de la Bulgarie, excepté pour le bétail au regard duquel il sera procédé conformément a l'article 127.

A cet effet, les Gouvernements de la Grèce, de la Roumanie et de l'Etat serbe-croate-slovene feront connaitre à Commission interalliée dans le délai de quatre mois, à dater de la mise en vigueur de present Traité, la liste des objets et valeurs identifiables au sujet desquels ils pourront justifier qu'ils ont été enlevés des territoires envahis et qui peuvent être retrouvés sur le territoire bulgare; ils communiqueront en meme temps tous renseignements de nature à en permettre la decouverte et l'identification.

Le Gouvernement bulgare s'engage à faciliter par tous moyens en son pouvoir, la recherche des dites objets et valeurs, et à promulguer dans les trois mois, à dater de la mise en vigueur de present Traité, une loi obligeant, sous les peines prévues pour le recel, le ressortissants bulgares à faire la declaration de tous objets et valeurs de cette provenance se trouvant en leur possession.

Article 126

La Bulgarie s'engage à rechercher et restituer sans délai et retrospectivement à la Grèce, à la Roumanie et à l'Etat serbe-croate-slovene tous documents ou archives et tous objets presentant un intérêt archéologique, historique ou artistique qui ont été enlevés des territoires de ces pays, au cours de la guerre.

Tous conflits nés entre les Puissances ci dessus visées et la Bulgarie au sujet de la propriété de ces divers biens, seront déférés à un arbitre, qui sera désigné par la commission interalliée et dont la décision sera définitive.

23. Copia adresei lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii, 28 ianuarie 1920, DAD, fila 20, vezi nota 37:

Domnule Ministru,

În legătură cu memoriile prezentate Conferinței de Pace dela Paris pe temeiul cărora s'a înscris în tratatul de pace dintre noi și Bulgaria și clauza specială privitoare la restituirea de către Bulgari a materialului arheologic luat de aceștia din Dobrogea, avem onoarea a vă ruga să binevoiiți a dispune să se comunice acestei Direcțiuni dacă s-au făcut pașii necesari pentru punerea în executare a acestei clauze, Director (ss) V. Pârvan

24. Adresa Ministerului de Externe no. 3250, DAD, fila 21, vezi nota 38

Domnule Ministru,

Referindu-ne la adresa dv no. 7549 din 16 Febr.c. am onoarea a vă informa că am făcut convențiile demersuri pe lângă Legațiunile Franței, Angliei, Italiei și Statelor Unite, spre a obține restituirea obiectelor și manuscriselor furate de trupele bulgare, atât de la muzeele noastre regionale și de la stațiunile noastre arheologice din Dobrogea cât și dela Academia Română.

Legatiunea Marelui Britanii mi-a răspuns că, după părerea guvernului englez, cesțiunea restituirii obiectelor furate din România, Jugoslavia și Grecia a fost regulată de art. 125 din tratatul de pace cu Bulgaria și că numai după ratificarea acestui tratat, Guvernul Român ar putea trimite în Bulgaria o comisiune spre a căuta și identifica obiectele furate. În orice caz – adaogă zisa Legatiune – potrivit dispozițiunilor susnumitului articol, obiectele în chestiune n'ar putea fi restituite decât prin intermediul Comisiunei de Reparațiuni.

Adaog că am cerut, zilele trecute, legațiunii noastre din Belgrad să-mi raporteze dacă cumva guvernul jugo-slav a instituit vre-o comisiune cu însărcinarea de a merge în Bulgaria, spre a căuta manuscrisele și obiectele furate de Bulgari, dela biblioteca națională din Belgrad și dacă această comisiune a obținut convenita autorizație de a-și începe lucrările.

P. Ministru (ss) Decan, Director Ministru plenipotențiar ss Nedescifrabil

25. Scrisoarea gardianului Petre Turcu no. 22/28 din februarie 1920, D25-1920, fila 42, vezi nota 39

Romania, Cetatea Ulmetum, Pantelimon, Februarie 21, 1920

Domnule Director,

Vă respect Onoarea Domniei Vostră și vin a vă aduce la cunoștință că pe ziua de 18 Februarie a venit un Domn Inginer Anume Sfințescu pus din partea Statului pentru a verifica pagubele produse din Răsboi a venit și la Casa Cetății și a scris lipsele i-am arătat că a rămas numai coperișu și a lipsit și din zid mult și i-am spus că au fost lucruri multe în casă dar nu știu anume ce a fost și vă rog pe Domnie Vostră să mi se trimită o listă de mobilă ce au lipsit sau dați-mi ordin cum trebuie să îi spun,

Al Dumneavoastră Servitor supus la ordine Petre Turcu

26. Adresa lui V. Pârvan către Ministrul Instrucțiunii, copie MNA no. 95/17 mai 1920, DAD, fila 22, vezi nota 40, 41

Domnule Ministru,

În urma intervențiilor repetate ale Ministerului nostru de Externe, Academia Română ca și Muzeul Național de Antichități au obținut înapoierea dela Sofia a Manuscriselor slave luate de Bulgari în vremea ocupației streine. Aceste manuscrise sunt iară în posesiunea Academiei și a muzeului.

Din nenorocire bogatul material arheologic, un tren întreg, luat de bulgari din Dobrogea, dela toate șantierele noastre arheologice, și din toate muzeele regionale de acolo, așteaptă încă la

Varna să fie înapoiat. Am înaintat de mai bine de un an un inventar amănunțit al obiectelor răpite fără să obținem până azi înapoierea lor.

Vă rugăm dară, Domnule Ministru, să binevoiți a interveni din nou pe lângă dl. Ministru de externe ca să facă aceleași intervenții ca pentru manuscrisele slave și pentru averea noastră arheologică răpită din Dobrogea, Director

27. Adresa Direcțiunii Generale a CFR către V. Pârvan din 30 octombrie 19120, MNA 209/5 noiembrie 1920, DAD, fila 60, vezi nota 42

Domnule V. Pârvan, Directorul Muzeului de antichități, Loco,

Ministerul Comunicațiilor cu ord. No. 7818 din 117X c. ne face cunoscut să luăm măsuri pentru a aduce în țară trenul încărcat cu materiale arheologice aflat la Varna și că orice informații le putem lua de la dvs.

Vă rugăm să binevoiți a ne comunica numărul de vagoane ce conține acest tren și când pleacă din Varna, cunoscând că noi am dat ordin la Bazargic să primească acest tren. Directorul Serviciului Exploatare nedescifrabil

28. Copie de pe scrisoarea cu No. 6758 din 11 mai 1921 a Domnului Daskaloff către Domnul Octavian Goga, Ministru al Cultelor și Artelor, DAD, fila 37, vezi nota 44

Monsieur le Ministre

Je m'empresse d'accuser réception de l'aimable lettre de Janvier, le no. 11909 en date du 24 Mars 1921 qui votre Excellence a bien voulu adresser au Président du Conseil des Ministres au sujet des objets emportés par les armées bulgares des musées de Doubroudja et se trouvant jusqu'au derniers temps déposés dans la ville de Varna, dans la dépendances de la Societe Archéologique de cette ville.

Le gouvernement bulgare animé de memes sentiments qui ont inspiré votre lettre pleine de louanges vis-à-vis les efforts continuels de notre Président du Conseil en vue d'une rapprochement de plus étroite entre les deux pays voisins, s'efforca de donner satisfaction le plus tôt possible à la demande de gouvernement Royal Roumain, tendant à la restitution des dits objets et des ordres ont été donnés en consequence.

Le Ministere des Affaires Etrangeres a déjà eu l'honneur de parler à la connaissance de la legation de Roumanie à Sofia, par sa note-verbale dans le no. 6125 en date de 27 avril a.c. que le comandant de la place de Varna a reçu l'ordre d'effectuer le transport des objets en question jusqu'à la Gare frontiere Oborichte. Il est tres probable qu'actuellement ces objets se trouvant déjà transpotées en Roumanie.

Veillez agreer, Monsieur le Ministre, l'expression de la haute consideration, Ministre du Commerce de l'Industrie et du Travail, Ministre des Affaires Etrangères et des Cultes; par interim, Dascaloff

29. Adresa No. 41/9 martie 1921, V. Pârvan către Domnul Ministru al Artelor, DAD, fila 24, vezi nota 45

Domnule Ministru,

Restituirea de către Bulgari a bogatului material arheologic, pe care ni l-au luat din Dobrogea și l-au transportat în timpul războiului în Bulgaria, depozitându-l mai cu seamă la Varna, nu este nici până în prezent îndeplinită. Chestiunea restituirii a fost de mult regulată prin tratatul de pace cu Bulgaria, de articolele 125 și 126, al căror conținut mi-a fost făcut cunoscut prin. Adresa Onor. Minister de Externe no. 3250 – comunicată nouă în copie cu ordinul Onor. Minister al Instrucțiunii no. 17416/13/920. Dar lucrurile s-au oprit aici, iar repetatele noastre interveniri anterioare n'au primit nici o urmare practică.

În adevăr, cu raportul nostru no. 1/1919 am prezentat Onor. Minister al Instrucțiunii un tablou amănunțit de pagubele avute de această instituție în materialul tehnic de exploatare și colecții

arheologice, formulând totodată și pretențiile de despăgubire. Acelaș tabloul a mai fost înaintat, la cererea Onor. Minister de Externe, în traducere franceză, pentru a fi comunicat și guvernelor aliate.

Cu un raport următor (No. 2/919) am deferit cauza arheologului bulgar Škorpil, care ne-a mărturisit personal prezența obiectelor noastre în Bulgaria. Nu mult timp în urmă, o telegramă a generalului francez Chrétien către Generalul Bérthelot, confirmă existența unui întreg depozit de material arheologic dobrogean, păstrat în mare parte în lăzi la Varna. Am expus atunci (rap. No. 43/919) măsurile impuse de situație, cu privire la readucerea colecțiilor la Constanța, cu un tren special bulgar, via Bazargic, și desemnând (raport No. 81/919) o delegație de trei funcționari ai Muzeului care să identifice și să ia în primire la Varna obiectele, sub auspiciile aliaților.

Pentru moment lucrurile luaseră un curs favorabil și în privința aceasta, Dl. Colonel Rosetti – ofițerul de legătură al Guvernului Român pe lângă Comandamentul Aliaților – îmi comunicase personal în martie 1919 că se și dăduse ordin la Varna, pentru încărcarea antichităților. Ministerul Instrucțiunii aprobând în totul rapoartele noastre, numise (Ord. No. 33379/19/919) delegația recomandată care aștepta doar permisurile pentru a putea trece în Bulgaria.

De aci înainte timp de un an întreg chestiunea rămâne în această fază din urmă. Clauzele speciale înscrise în tratatul de pace, privitoare la restituire și comunicate și nouă prin sus amintita adresă a Onor. Minister de Externe, întârziază a fi aplicate și ne exprimăm aici temerea că Bulgarii vor profita de această stare de lucruri, spre a risipi sau ascunde colecțiile noastre dobrogene, făcând să fie eludată tocmai principala clauză cuprinsă a articolului 125 al Tratatului: posibilitatea identificării obiectelor.

De aceea vă rugăm să binevoiți a interveni pe lângă Onor Ministerul de Externe ca să avertizeze prin mijloacele de care dispune, comisiunea de reparații ce-și are sediul la Sofia și să reclame aplicarea tratatului în ceea ce privește obiectul cererilor noastre; Academia Română a primit cele trei sute de manuscrise luate de Bulgari, încă din vara anului 1920, precum a primit și Muzeul nostru tot atunci (raportul nostru No. 95/ din 17 martie 1920) cele șapte manuscrise vechi luate de ei odată cu cele ale Academiei.- aici se întrerupe manuscrisul.

30. Adresa nr. 113/2 iulie 1921 către Președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, D25-1921, fila 105, vezi nota 46

Domnule Președinte

Din alăturatul dosar reies următoarele:

1. Bulgarii dau vina pe germani pentru prădarea colecțiilor și șantierelor arheologice din Dobrogea. Citează special cazul muzeului Adamclisi, afirmare încă necontrolată de autoritățile noastre.
2. Susțin că s-ar fi dat ordin ca lucrurile noastre aflătoare la Varna să fie expediate spre Bazargic, afirmare respinsă de legația noastră din Sofia care afirmă că lucrurile se află în curtea gimnaziului de fete din Varna.
3. Refuză de a plăti pagubele aduse șantierelor, muzeelor și colecțiilor susținând că distrugerea lor a fost o fatalitate a războiului iar nu ceva intenționat. Credem că aceasta e o glumă de prost gust. Distrugerea Franței de Nord ar putea fi numită de germani tot o fatalitate a războiului și totuși aceștia plătesc.
4. Aliații noștri ne cer diverse forme diplomatice în ce privește redarea tezaurului nostru, insistând pentru o controlare și predare prin comisiunea de reparații de la Sofia. Vă rugăm deci să binevoiți a interveni din nou pe lângă d. Ministru al artelor în sensul că să se ceară onoratei comisii de reparații:
 1. Imediata identificare prin doi delegați ai noștri (propunem pe conservatorul muzeului H. Metaxa și pe fostul nostru asistent actualmente profesor la Cluj, d.G. Mateescu) a lucrurilor răpite de Bulgari potrivit tabloului nostru aflător la dosarul acestei chestiuni.
 2. Încărcarea și expedierea la Constanța pe cheltuiala guvernului bulgar a lucrurilor răpite
 3. Plata despăgubirilor arătate în același tablou pomenit pentru distrugerile clădirilor, șantierelor, uneltelor și mobilierului dela săpături și din orașele cu muzeu.

Intervenția la Comisia de reparații din Berlin pentru anchetarea afirmațiilor miniștrilor Bulgari de externe și instrucție cu privire la furturile germane din Dobrogea

31. Copie după adresa Ministerului Afacerilor Streine no. 30351 din 13 august 1921 către Ministerul Cultelor și Artelor, DAD, fila 37 verso, vezi nota 47

Domnule Ministru

Ca urmare la adresa Departamentului meu cu no. 17663 din 27 mai a.c. am onoarea a vă comunica aci mai jos textul telegramei ce primesc de la Sofia , rugându-vă să binevoiți a dispune în consecință:

„Materialul arheologic ridicat de Bulgari în Dobrogea se găsește în gara Oboriște, la frontiera bulgară, gata pentru a fi predat. Ministerul Artelor este rugat de a trimite de urgență la zisa gară un delegat expert pentru recepționarea sa și de a anunța telegrafic consulului român dela Varna data sosirii sale acolo” ss Trandafirescu, p. Ministru, prin delegație ss Papiniu, p. Director (ss) Al. Telemaque

32. Adresa Ministerului Cultelor și Artelor, no. 44501/24 august 1921 către H. Metaxa, DAD, fila 32, vezi nota 48

Domnule,

Prin adresa 30351 din 1921 Ministerul Afacerilor Streine ne aduce la cunoștință că Guvernul Bulgar a luat măsuri ca materialul arheologic ce se transportase în timpul războiului la Varna să ne fie de urgență restituit. În telegrama primită de la Sofia se arată chiar că în momentele de față acest important material, se găsește în gara Oboriște, la frontiera bulgară gata spre a ne fi predat’.

Veți binevoi a cunoaște potrivit recomandării făcute de Domnul Director al Muzeului cu Adresa no. 113/ 1921 Ministerul vă delegă ca expert la recepționarea obiectelor. Comisiunea este formată din Domnul Prefect al Județului Caliacra și D-voastră ca expert.

Luarea în primire a materialului comportând urgență, vă rugăm să binevoiți a vă prezenta neîntârziat la Prefectura din Caliacra spre a lua contact în această chestiune și a hotărî de acord ziua sosirii D-voastră la Oboriște, comunicând-o la timp Consulatului român la Varna.

Alăturăm aci copie depe inventariile întocmite de Domnul Pârvan, Directorul Muzeului spre a vă servi la identificarea obiectelor ce veți primi.

Domniei sale Domnului H. Metaxa Conservator la Muzeul de Antichități din capitală.

33. Copie după adresa Ministerului Cultelor și Artelor, Direcția Generală a Artelor, no. 44501/24 august 1921, DAD, fila 36, vezi nota 49

Domnule Prefect,

Se știe că trupele bulgare ce au trecut prin Dobrogea în timpul războiului au ridicat din acea regiune un bogat material arheologic pe care l-au transportat în Bulgaria depozitându-l în cea mai mare parte la Varna. În urma repetatelor noastre insistențe pentru grăbirea formalităților de restituire a acestui avut național și cultural al țării, Onor guvernul bulgar ne arată că s’au luat măsuri și în momentul de față materialul se află în gara Oboriște la frontiera bulgară, gata spre a fi predat.

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că față cu importanța chestiunii Ministerul vă delegă a recepționa Dvoastră de urgență în numele nostru materialul ce se restituie, ajutat de Dnul H.Metaxa, Conservatorul Muzeului de Antichități din Capitală, care va servi ca expert și căruia i s’a scris a se prezenta deîndată la acea Onor Prefectură în acest scop.

Recepționarea obiectelor se va face conform art. 125 al tratatului de pace cu Bulgaria, identificându-se materialul după indicațiunile expertului de față cu inventarul ce are la dispoziție și se va constata în scris printr’un proces verbal semnat de Dvoastră și Dnul Expert din partea Ministerului nostru pe baza delegațiilor ce aveți și de delegația ce va face predarea din partea Onor. Guvernului bulgar.

Spre a înlătura orice întârzieri, vă rugăm ca ziua ce o veți stabili pentru recepționare de acord cu Expertul Muzeului să binevoiți să se comunice telegrafic Onor. Consulatului Român dela Varna, înlesnindu-se astfel calea prin corespondență directă

Alăturăm aici copia după adresa no. 30352/921 a Ministerului Afacerilor Streine, conținând textul telegramei primite dela Sofia. Deasemeni copie depe scrisoarea anterioară no. 6758 din 11 mai 1921 a Domnului Ministru Dascaloff.

Vă rugăm să binevoiți a ne comunica de urgență rezultatul.

Primiți exprimarea deosebitei noastre considerațiuni, semnat p. Ministru St. Brădișteanu, p. Director General Ștefan Șoimescu, Domniei sale Domnului Prefect al județului Caliacra.

34. Raportul lui H. Metaxa către Ministrul Cultelor și Artelor (ciornă), 6 septembrie 1921, DAD, filele 50-52, vezi nota 51

Domnule Ministru

Ca urmare la ordinul Domniei Voastre nr. 44501 din 24 august, prin care ati binevoit a-mi încredința misiunea de expert la recepționarea materialului ce urma să ne fie restituit prin îngrijirea guvernului bulgar, am onoarea a vă raporta următoarele:

După ce înapoindu-mă la șantierul cetății Histria, com. Caranusuf, jud. Constanța (25 august) am primit în prealabil dela Dl. Director al Muzeului Național de Antichități aflat acolo instrucțiunile necesare cu privire la toată partea tehnică ce o comportă recepționarea transportului și destinarea celor câteva tone de material epigrafic și sculptural, am plecat în urmă la Bazargic (26-27 aug.). Dnul Prefect de Caliacra, delegat de Domnia Voastră cu recepționarea, lipsea din oraș; la înapoiere (29aug) nu s-a mai putut ocupa cu nici o chestiune nouă, fiind demisionat.

În răstimp pe când se aștepta sosirea d-lui Prefect titular, întrebând în două rânduri prin telefon la punctul de frontieră Novo-Botieva, mi se răspunde că nu se știe nimic, atât acolo cât și la Oboriște, de existența materialului așteptat. În ziua de 1 sept., imediat după instalare, D-nul Prefect M. Ghermani dispune să fie chemat urgent Consulul nostru din Varna.

Sosind în Bazargic D-sa aduce informația prețioasă că în adevăr, materialul arheologic dobrogean, încărcat în două sau trei vagoane ale căilor ferate bulgare, așteptă în gara Varna să ne fie adus și predat de către un ofițer bulgar în stațiunea bulgară de graniță Oboriște. Atunci, de acord cu Dnul Consul, care urma să plece în aceeași zi înapoi la Varna, spre a determina pornirea vagoanelor, Dnul Prefect hotărăște ziua de 5 sept., ora 11 a.m. pentru a ne întruni cu toții în stația Oboriște și a proceda la recepționare – conform delegației ce ați acordat Dsale prin adresa no. 44501/921 înmănată Dsale personal de subsemnatul.

Lucrurile au luat o întorsătură neașteptată, printr'o scurtă telegramă, sosită în seara zilei de 4 sept. Consulul nostru anunța din Varna pe dnul Prefect de Caliacra că ,predarea a fost amânată', -fără nici o lămurire și fără nici un termen.

În urma acestui fapt, nefiind încredințat că rămânerea subsemnatului mai mult în Bazargic, chiar dacă ar deveni și mai împovăraătoare din cauza cheltuielilor și fructuoasă m'am reîntors la serviciu, la șantierul cetății Histria, pe ziua de 7.

Paragraful care urmează a fost tăiat, nefiind probabil trimis Ministrului:

Cheltuielile ce am avut de făcut cu acest prilej însumează în total, lei 2660, sumă repartizată astfel:

- 1) pentru deplasări cu trenul și căruța în zilele de 21, 24-25, 27 August și 5-6 sept lei 561.50*
- 2) pentru cheltuieli zilnice, pe timp de 17 zile, de la 21 august până la 6 septembrie incl., a.c. 123.45.....lei 2098.50, Total 2660*

Urmează un paragraf pus între paranteze:

Tot timpul neavând nici un fel de ajutor oficial, am fost avizat la propriile mele mijloace, iar sumele cheltuite le-am avut de împrumut. Pentru a le putea restitui integral vă rog să binevoiți a dispune ordonanțarea sumei de lei 2260.

Primiți vă rog, domnule Ministru, încredințarea desăvârșitului meu respect, H. Metaxa, Conservator la Muzeul Național de Antichități

35. Telegramă din Bazargic, no. 231, 10 septembrie, ora 13, MNA no. 37/ 14 septembrie 1921, fila 14, DAD, vezi nota 52

Dlui Pârvan, Director Muzeului Com.Caranusuf, *Rog binevoii a dispune ca Dl. H. Metaxa delegatul Min. Artelor să se prezinte urgent aici spre a proceda împreună cu noi la primirea materialului arheologic aflat la Oboriște, comisiunea bulgară s'a prezentat acolo, Prefect Caliacra, Gh. Germani 3990*

36. Telegramă no. 39/14 sept. 1921, DAD, fila 56, vezi nota 52,

Dlui prefect M. Germani, Bazargic

Telegrama dvs. 3390 ne-a fost predată abia astăzi la Caranusuf. Măine joi 15 septembrie sosoște acolo cu trenul în lipsă de alte mijloace rapide de locomoțiune delegatul Ministerului Directorul Muzeului Național prof. ss V. Pârvan

37. Scrisoarea lui H. Metaxa către V. Pârvan, 7 septembrie 1921, DAD, fila 52, original, vezi nota 53. Documentul este incomplet, lipsind probabil ultima foaie a scrisorii.

17 septembrie 1921, Bazargic

Onorate Domnule Director

Când am ajuns în Constanța, cea dintâi grije a mea a fost, precum mi-ați recomandat, să încerc o convorbire telefonică cu Prefectura de aici spre a obține automobilul. Banuiesc că v-a comunicat domnul Șef de Birou (cel ce în ordinea ierarhică vine îndată după dl Panaitescu) că firul telefonic era deranjat. S-a dat o telegramă oficială aici și atâta tot. De altfel, acum, din cauze independente de voința mea, lucrurile sunt iarăși târăgănite

Dar când mi s-a spus la telefon de la prefectura de aici că mai stăm până duminică a fost un fel de a vorbi. Recepțiunea a fost amânată. Acum când cunosc toate ... (îndescifrabil, probabil detaliile) dinaintea și de după sosirea mea, fazele prin care a trecut (și mai subzistă încă) chestiunea amânării recepționării sunt acestea:

- 1. lipsa subsemnatului de aici (6-14 septembrie) motivată prea bine de telegrama la amânarea fără dată a Consulatului*
- 2. apoi pentru că s-a simțit nevoia dincolo de frontieră să se numească o nouă comisiune însărcinată cu predarea;*
- 3. după sosirea mea (15 septembrie) dl. Prefect a telegrafiat la Varna fixând ziua de 18 c. Consulatul telegrafiază că ne așteaptă la Oboriște comisiunea bulgară. Dl Prefect fiind ocupat cu rezolvarea feluritelor chestiuni de administrație locală care-l acaparează total cu urgența la satisfacerea lor, amână recepționarea (și telegrafiază aceasta la Varna) pe 19 c., luni*

Dacă va mai interveni o nouă amânare, dar nu cred- afară numai de cazul când nu vor putea fi prezenți Bulgarii....

Joi seara (15 c.) îndată după ce am sosit în oraș, în trăsură de la gara de nord (până la gara de Sud - principală căci trenul mai face o jumătate de ceas) am pornit la Prefectură unde găsesc adresa 1157 din 13 septembrie a Consulatului din Varna și iată cum se leagă cele spuse de mine mai sus, în cuprinsul adresei:

D. Consul spune – ulterior (13 septembrie) zilei (8 septembrie) în care Comisiunea bulgară s-a prezentat la Oboriște și nu a găsit pe nimeni – că amânarea a înțeles-o provizorie, fiindcă comandantul pieței Varna nu a mai voit să lase predarea materialului pe seama numai a doi Bulgari cum era să fie în capul locului ci a cerut telegrafic la Sofia și un specialist. A fost desemnat d. Skorpil, directorul Muzeului din Varna, prefectul fiind ocupat cu predarea vitelor. Mai spune să fie chemat de îndată pentru recepție care însă să nu aibă loc mai curând de sâmbătă 17 c.. Probabil va fi fost și o corespondență pe tema absenței mele – nu o cunosc (și nici nu am pretenția să mi se dea hîrțile din dosar).

Acum materialul e cu adevărat în stația de frontieră Oboriște (la Bulgari, la noi e Nova Botieva). M-am interesat la dl șef al stației Pazargic și în privința rezultatului telegrammei oficiale 39 din 14 septembrie dată cu condica cetății Histria. A avut efectul dorit – vineri eram la șef când i s-a înmănat o telegramă no 1665 ss Nicolaescu prin care – lucru foarte însemnat – se pune în vedere stației Pazargic să pună la dispoziție vagoanele necesare pentru transbordarea materialului căci nu se practică trecerea vagoanelor bulgare direct aici....”

38. Procesul verbal de primire a monumentelor din 19 septembrie 1921, DAD, filele 47, 48, vezi nota 54. Transcrierea s-a făcut respectând întocmai originalul, fragmentele de inscripție fiind listate de H. Metaxa fragmentar, așa cum le-a descifrat probabil în fugă în cele două vagoane.

Procès Verbal

Nous soussignés Capit. S. Stancef, prof. K. Škorpil et Slt. Stoicef et St. Kolarof, délégués du Gouvernement bulgare avons livré les pièces archéologiques ci-dessous;

Nous soussignés Menelas Germani, Préfêt de Caliacra et H. Metaxa, délégués du Gouvernement roumain avons reçu les pièces archéologiques ci-dessous:

1. Ara dedicată lui I.O.M. de Ulpius Ulpianus magistrat
2. Fragm. inscr. grec. *Vixil* (Histria IV pl. XIV)
3. Relief Dionysos tânăr în picioare etc..
4. Fragm. inscr. grec. *IOY / TONEI / ΜΑΩΕ / ΤΝΓΙ* (tabula ansata)
5. Fragm. inscr. lat cu chenar cu vreji de viță și frunze *M / SETI / SVERVNT / etc*
6. Inscr. funerară *CLAVDIS ET VINDIX / FILI ERICULANI* etc
7. Stelă reprez. cavaler trac (D.M. Teodorescu, Mon. din Tomi, p. 154)
8. Ara dedicată lui I.O.M. și Marti Conservatori
9. Relief (D.M. Teodorescu, p. 85 no. 37)
10. Partea superioară a monum cu privilegiile Histriei (Histria IV)
11. Relief cu fronton acroteră și acant
12. Inscr. de reclădire a cetății *Ulmetum* (lanciaris iuniores)
13. Fragm. inscr. *CVERIT M / ANESSE FI / OSITIONE*
14. Inscr. *ITH / DA /* (mon. Ithazis Dada)
15. Trei fragm. de rășniță de mână
16. Inscr. grec. *IEPEI / etc* (Teodorescu p.16)
17. Cinci (5) fragm. de inscr. cu gerusia din Histria (cf. Histria IV)
18. Altar mic inscr. *FONTE DEI*
19. Fragm. mon marmură inscr. grec (Teodorescu p. 28)
20. Mon funerar al lui *Χρυσίππος*
21. Fragm. ara *IOM* (ANTONINI...)
22. Fragm. placă marm. lista membrilor unui *Thiasos* (Histria pl. VIII)
23. Mon. lui *Καπριάδης* (H. pl. II)
24. Fragm. Inscr. grec (pl. III H.)
25. Statuie drapată și
26. Sochul (plintă) cu picioarele
27. Fragm. de marmură cu chenar (fără inscr.)
28. Monument mare cu fața scrisă jos (în vagon) închis *Iulius Saturninus* (?) (Histria p.140)
29. Relief cu seceră, coroană, brațul unei balanțe (?)
30. Fragm. inscr. dela *Laz Mahale* (jud. Constanța), (v. Nicolerscu, Mon.nouă, p.30)
31. Fragm. inscr. grec. (Teodorescu, p.27)
32. " " *CEB / AIOA / ATHΓ / ΓΟΥ*
33. Mare capitel composit
34. Fragm. p. infer.a inscr. cu privilegiile Histrienilor

35. *Altar rupt la partea super. Se citește mai jos din Commodo et quintillo*
 36. *Inscr. lui Titus Severus, Sescumplicarius alae Arabacorum*
 37. *Fragm. (cu ospăț funebru), stela funerară a lui Ithazis Dada*
 38. *Fragm. (cu reprez. Eroului trac) din stela funerară a lui Ithazis Dada*
 39. *Monum. lui Terentius filius Gaione*
 40. *Monum. Într'un cadru profilat o figură omenească nudă, în picioare*
 41. *Ara dedic. Lui I.O.M. et Herculi (mon. lui Calventius)*
 42. *Placă mare, fragm. de inscr. lat. NO > LEG (dela Tomi)*
 43. *Stelă fragm. cu inscr. grec. THN ΣΤΗΛΛΕΙΑ etc...*
 44. *inscr. grec. fragm. (ΜΝΣΑ ΑΝΙΣΤΑΣΕΝ etc.)*
 45. *Monum. fragmentat cu reprez. Eroului thrac și inscr. grec. (ΑΤΤΑΣ ΠΙΟΣΕΙ)*
 46. *Inscr. PRO SAL ... ET MAXIMO COS*
 47. *Placă piatră friabilă . La partea sup. se citește ... SVIT*
 48. *Fragm. dela p. infer. a monum. lui Ithazis Dada / AE/VO/DEFUNC/OSUIT*
 49. *Stela lui Aurelius Sisinus Paganus*
 50. *Ara loci et Iulius Teres)*
 51. *Mon. fun. cu reprez. a doi călăreți față în față și inscr. (Tomi)*
 52. *Mon. cu inscr. dedicat Sabinei Tranquillina*
 53. *Mon. ridicat de locuitorii vicului quintionis (Histria)*
 54. *Ara ridicată de locuitorii vicului quinis*
 55. *Mon. ridicat de vicus Clementianescus impar. Septimius Severus*
 56. *Ara lui T.Flavius Severus*
 57. *Monum. lui Valerius Victorinus*
 58. *Altar ridicat lui L. Septimius et M. Aur. Antonini*
 59. *Altar inscr. latină (IOM... VETR ET DES CO... CO QUIN MAG)*
 60. *Mon. funerar inscr. grec. (+ ΘV XARIC etc.)*
A cet-effet nous avons drèéssé le ci-present procès-verbal
 Semnaturile
 Capitaine Stanceff M. Germani
 K. Škorpil H. Metaxa
 Slt. Stojscheff
 St. Kolarof
 Gara Oboriste 19 septembrie 1921

39. Telegrama urgentă no. 39/14 sept. 1921, adresată Dlui Director I. Nicolaescu, CFR Gara de Nord, București, DAD, fila 56, vezi nota 55

Materialul arheologic dobrogean va fi predat nouă de o comisiune bulgară în stația Oboriște peste două zile. Vă rog potrivit scrisoarei Dvs. din 30 oct. Pe 2 nov. anul 1920, să binevoiți a dispune ca stația Bazargic să primească și la cererea noastră eventuală să expedieze la Constanța vagoanele ce conțin acel material, Directorul muzeului Național profesor ss. Pârvan;

40. Adresa Primăriei Com. Constanța, 26/9/291, fila 59, DAD, vezi nota 56

Stimate Domnule Profesor, privind scrisoarea Dv. adusă de șeful gardian și voind a mă conforma dorințelor Dv. mă lovesc de inconvenientul că chiar azi s'a primit de Primărie avizele pentru cele două vagoane cu monumente, punându-ne în vedere a plăti suma de lei 2184,90, plus alte taxe de fiecare vagon total 4369,80.

Deoarece primăria nu are bani, Dl. Vice Președinte m'a rugat să vă aduc la cunoștință acest lucru și să binevoiți Dv a dispune de urgență ca să ni se trimită banii necesari plata vagoanelor sau să interveniți pentru scutirea acestor taxe la Direcțiunea CFR. Cu stimă, A.I Bogdan Popescu
Vă anexam atât avizele cât și scrisorile de trăsură pentru a le vedea , rugându-vă să binevoiți a ni le restitui pentru că vagoanele să nu intre în locație

41. Copia Adresei pentru expedierea vagoanelor la Cogealac, cea mai apropiată gară de Histria, fila 57, DAD, vezi nota 56

27 sept. 1921, Copie la Dosarul cetății Histria, no. 44: Domnule Inspector, Am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune ca cele două vagoane sosite în stația Constanța no. 64673 CFR și no. 9782 C.F. bulgar încărcate cu materialul arheologic dobrogean restituit de Bulgaria și recepționat de subsemnatul să fie expediate cu primul tren posibil, la stațiunea de destinație Cogealac, pentru Direcțiunea Muzeului Național de Antichități. Primiți vă rog, încredințarea desăvârșitului meu respect, s. H. Metaxa, delegat-expert al min. Cult. Și Artelor

42. Telegrama no. 41/25 septembrie 1921, fila 33, DAD, vezi nota 57

Domnului Ministru al artelor O. Goga,

Antichitățile predate acum patru zile de Bulgari delegaților noștri la graniță și revizuite alaltăieri de mine personal la Constanța nu reprezintă decât o mică parte din lucrurile furate. În special lipsesc toate operele de artă propriu-zisă: reliefe, statui, bronzuri, monete, etc găsite la Tomi, Callatis, Histria, Tropaeum, Ulmetum, etc. Comisiunea bulgară afirmând repetat delegaților noștri că germanii au luat toate aceste obiecte, care lipsesc de pe lista de predare bulgară, rog binevoiți a cere Comisiunii noastre de reparații care lucrează în Germania să formuleze imediat pretențiile noastre pentru înapoierea completă a lucrurilor luate în Dobrogea și pentru predarea antichităților istorice și preistorice ridicate din tot teritoriul ocupat (Oltenia, Muntenia, Dobrogea), prin săpături făcute de civili și militari germani. Rog protestați și la Comisiunea Interlială din Sofia pentru predarea neadecvată a lucrurilor de către Bulgari spre a-i sili să repete și în fața acestei Comisunii afirmația că Germanii au furat împreună cu ei și spre a-i sili să ne deschidă și muzeele lor, în special cel de la Varna. Mai trebuie să se mai afle încă antichități luate dela noi deoarece telegrama din 11 februarie a generalului Chrétien către generalul Berthelot, vorbește de o serie de lazi cu antichități aflate la școala din Varna. Director V. Pârvan

43. Adresa no. 36/ 13 martie 1922 a Ministerului Afacerilor Străine, D26-1922, fila 53, vezi nota 58

Domnule Director, Legațiunea noastră din Sofia mă informează cum că cu ocaziunea restituirei materialului nostru din muzeul din Varna, nu s'a predat o piatră cu inscripțiune grecească aparținând muzeului sub direcția dvoastră.

În urma intervențiunei făcută de Consulatul nostru din Varna acea piatră a fost înapoiată și pusă într-unul din vagoanele române în curs de predare de către autoritățile bulgare.

Totodată zisa legațiune mă înștiințează cum că Consulul nostru din Varna a luat măsurile convenite ca acel obiect să fie predat șefului Gărei din Bazargic, spre a'l ține la dispoziția Dvoastră.

Veți binevoi dar a face demersurile convenite pe lângă Șeful Gărei susmenționate pentru a vă remite coletul în chestiune, semnat Ministru indescifrabil, Director, indescifrabil

44. Adresa nr. 111/ 2 decembrie 1924, fila 38, DAD, vezi nota 59

Domnule Director,

Înca din iunie a.c. cu onoare v'am rugat să binevoiți a dispune facerea unui inventar detaliat de obiectele și materialul arheologic, ridicat de armata bulgară în timpul ocupațiunii, anume de ceea ce vă mai lipsește întru-cât o parte din acest material s'a restituit. V'am repetat din nou această rugămintă prin Ministerul de Externe și totuși până astăzi n'am primit nimic. Trebuie să știți că, în conformitate cu textul categoric al Convențiunii de restituiri, nu putem identifica și nu putem ridica nimic fără inventar în regulă. Dispuneți vă rog dar trimiterea acelu inventar de urgență la legațiunea noastră din Sofia, Comisiunea română de restituțiuni. Cu prea deosebită stimă, St. Nicolăescu, 1 decembrie 1924

45. Copie după o adresă nedată și neterminată, probabil a lui V. Pârvan, adresată Onor. Comisiunii pentru executarea tratatelor Comisariatului general, filele 4-5, DAD, vezi nota 61

Domnule Secretar General,

Privitor la cele realizate până acum și la ceea ce ar mai fi de făcut în chestiunea recuperării obiectelor luate de armatele inamice, am onoarea a vă comunica următoarele:

I. Obiecte și monumente diferite – Guvernul bulgar ne-a restituit în anul 1920, prin îngrijirea Academiei Române, manuscriptele ridicate de către subofițeri Bulgari din Muzeul central din capitală iar în luna septembrie 1921 au executat predarea unui număr (60) de monumente întregi și fragmente de piatră, pe care le ridicaseră din muzeele regionale din Dobrogea (secțiuni ale Muzeului de sub conducerea noastră): dela Histria (com. Caranusuf, jud. Const.), dela Ulmetum (Pantelimonul de Sus, jud. Constanța) și dela Constanța.

Dar numărul de 60 de monumente restituite e departe încă de realitate: lipsesc încă o sumă de sculpturi și pietre de inscripție și vase antice dela Histria și Ulmetum, lipsește toată colecțiunea de vase de sticlă și de teracotă, colecțiunea de sculpturi și inscripții și cea de monete antice romane și bizantine-dela Constanța, lipsește întreaga colecțiune a secțiunii Callatis instalată în localul primăriei orașului, de asemenea nu mai există colecțiunea compusă din inscripții și sculpturi a secțiunii noastre dela Adamclisi (anticul Tropaem Traiani) din jud. Constanța.

În afară de organizația noastră, cu care, deși nu erau încadrate oficial, avea strânse legături, au suferit pierderi: muzeul de la Hârșova (înființat mai de mult de d. Cotovu, directorul școlii primare din localitate) și muzeul din Silistra înființat și instalat (1915-1916) în localul Prefecturii, prin îngrijirea dlui. Cămărășescu, acum ministru.

De toate aceste pagube pentru care nu s'au dat încă reparațiuni, guvernul bulgar se leapădă, și prin delegații săi oficiali, ca și prin corespondența sa anterioară cu guvernul nostru, designează ca adevăratul autor al ridicării materialelor de artă antică din Dobrogea pe comandamentul german în prezența oarecărora profesori germani.

II. Săpături arheologice și rechiziții de obiecte antice

Afirmațiunea mai sus reprodușă pare a fi verosimilă, dacă ne gândim că tot profesorii germani cu prrijinul autorităților militare germane au întreprins și săpături, în vechiul regat la: Sărata Monteoru) j. Buzău, Mănăstirea (Ialomița), Sălcuța, Florești și Coțofeni (Dealul mare, Dealul mic) (Dolj); în Dobrogea la Histria (j. Constanța), la Slava rusă (j. Tulcea), la Abrittus (Hardali-Devekioi, jud. Caliacra), mai toate localități unde noi aveam mai înainte de război șantiere de lucru. Se pare că la aceste explorări din urmă, în Dobrogea au participat și profesori Bulgari. Cert este faptul că toate obiectele găsite (pentru cari nu avem nici o posibilitate de identificare) în aceste săpături nepermise au fost transportate în Germania.

III. Averele imobile a muzeului

Armatelor inamice de ocupațiune li se datorește și devastarea localurilor în care erau instalate colecțiile dela Ulmetum, Constanța, Adamclisi, Histria. Pentru toate aceste pagube materiale ca și pentru distrugerea mobilierului și în general a întregii gospodării.... Scrisoare neterminată.

VASILE PÂRVAN AND THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE
OF DOBRUDJA DURING WW I.
DOCUMENTS IN THE ARCHIVE OF THE NATIONAL MUSEUM
OF ANTIQUITIES

ABSTRACT

Following Dobrudja's occupation by Bulgarian and German armies in 1916, all the local museums there (Histria, Callatis, Ulmetum, Adamclisi, Hârșova) were

vandalised and their heritage plundered and taken to Bulgaria. The present paper follows the long and difficult process of bringing back part of the heritage, due to the persistent efforts of Vasile Pârvan, then the Director of the National Museum of Antiquities in Bucharest.

At the conclusion of the war, after the first reports of the damages in local museums were sent to Vasile Pârvan, the National Museum of Antiquities drafted a series of documents listing the Romanian archaeological monuments taken from Dobrudja and which had been carried away by the Bulgarian and/or by the German army. During WWI, archaeological excavations had also been conducted by both Germans and Bulgarians, in sites previously excavated by the National Museum of Antiquities.

The destination of the monuments seemed to have been Varna, Bulgaria but some sources also indicated Germany, especially when it comes to the monuments taken from the Museum of Adamclisi.

Although efforts had been made to repatriate the monuments prior to the Conference in Paris, nothing was possible until September 1921. Even then, only a small part of the lost heritage returned. For a while, Vasile Pârvan continued his attempts for the repatriation of the remaining monuments. It is still unclear why he renounced and never acted when the Repatriation Commission asked for his support. As a consequence, a large number of the monuments had never been returned and, with very few exceptions, their location is currently unknown.

The whole process of the repatriation can be followed closely in the Annex 1, containing the transcripts of the documents from the Archive of the National Museum of Antiquities.